

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Э. Ф. НАБИЕВ, М. Д. МАРПАТОВ

ЛИЗИНГ ҒОЯСИ, ТАРИХИ, ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА АМАЛИЁТИ

*Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус
таълим вазирлиги томонидан ўқув қўлланма
сифатида тавсия этилган*

Тошкент — «ЎАЖБНТ» Маркази — 2004

Набиев Э. Ф. , Марпатов М. Д. Лизинг ғояси, тарихи, ҳуқуқий асослари ва амалиёти. Т., «ЎАЖБНТ» Маркази, 2004, 80 б.

© «ЎАЖБНТ» Маркази, 2004

МУНДАРИЖА

Кириш.....	6
------------	---

I БЎЛИМ

Лизинг ғояси.....	9
Лизингнинг тарихий ривожланиши.....	10
Замонавий лизинг тараққиёти.....	13

II БЎЛИМ

Лизинг моҳияти.....	18
Лизинг турлари ва шакллари.....	24
Лизинг аҳамияти.....	31

III БЎЛИМ

Лизинг амалиётларини амалга ошириш жараёнлари. Лизинг шартномаси шартлари ва уни расмийлаштириш тартиби	34
Лизинг тўлови ва уни ҳисоблаш усуллари.....	40
Лизинг операцияларининг халқаро андозалар бўйича бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи.....	45

IV БЎЛИМ

Лизинг ва Ўзбекистон	55
Ўзбекистон Республикасининг лизинг бўйича қонунчилик ҳужжатлари.....	59
Иловалар.....	66
Адабиётлар.....	79

CONTENTS

Introduction.....	6
I section	
Concept of leasing.....	9
Historical development of leasing.....	10
Development of modern leasing.....	13
II section	
Essence of leasing.....	18
Types and forms of leasing.....	24
Meaning of leasing.....	31
III section	
Process of realization of leasing operations.....	34
Leasing payments and methods of its account.....	40
Accounting and reporting of leasing operations according to the international standarts.....	45
IV section	
Leasing and Uzbekistan.....	55
Acts about leasing in the Republic of Uzbekistan.....	59
Supplement.....	66
Literature.....	79

ANNOTATION

On the manual “The Concept of leasing, its history, legal bases and practice”, prepared on publication by the doctor of economic sciences E. G. Nabiev and candidate economic sciences M. D. Marpatov

In the present manual the theoretical and bases of the leasing relations, together with its historical development recognized in the world by the most effective investment means and complex process of its relation are consecrated. Alongside with it, in the book the modern types and forms of leasing, used in world practice, and also difficult operations connected to realization of leasing payments and accounting of international leasing practice are reflected.

Besides, in last section of the given manual are covered a condition of leasing relations now in our republic and analysis of the acts, working in practice, with concrete examples and statistical data.

The present manual is intended for the bachelors on a direction 5340600 “Finance” on discipline of a choice “Financing of the projects”.

Alongside with it, the manual can be used by the experts of banks, tax service, financial system and other economic areas, and also science officers conducting researches in the given sphere.

Ушбу китобни устозимиз
Шабанова Наталья Николаевнанинг
ёрқин хотирасига бағишлаймиз.

К И Р И Ш

Лизинг дунёнинг барча мамлакатларида кенг қўламда қўлланилаётган энг самарали молиявий хизмат турларидан бири ҳисобланади. Охирги 15 йилда ривожланган мамлакатларда лизинг операцияларининг ҳажми 5 марта ошган ва уларнинг 30%дан ортиқ инвестицияси лизинг орқали амалга оширилмоқда. Бу маълумотлар шуни кўрсатиб турибдики, лизинг дунёдаги барча мамлакатлар иқтисодиётида муҳим ўрин эгаллаган ва бугунги кунда ҳам ушбу молиявий муносабатларни ривожлантиришга алоҳида эътибор бериб келинмоқда.

Ўзбекистон ҳукумати мустақиллик йилларининг дастлабки кунлариданоқ лизинг амалиётларини ривожлантиришга эътибор бериб келмоқда. Бугунги кунда республикада 6 та махсус лизинг компаниялари фаолият юритмоқда ва 10 та йирик тижорат банклари ҳам шундай самарали молия операцияларини амалга оширмоқда.

Ушбу истиқболли соҳани ривожлантириш мақсадида ҳукуматимиз томонидан муҳим тадбирлар амалга оширилмоқда ва турли имтиёзлар яратилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 28 августдаги «Лизинг тизими ривожланишини янада рағбатлантириш бўйича чоратадбирлар тўғрисида»ги Фармони асосида лизингни ривожлантириш учун янги имтиёзлар яратилди. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 13 декабридаги 447-II сонли Қонуни билан республиканинг лизингга оид қонунчилик ҳужжатларига тегишли ўзгартиришлар киритилди.

Лизинг амалиётларини ҳаётга татбиқ этишда унинг назарий асосларини ёритиш, тарихий ривожланишини ўрганиш ва халқаро лизинг тажрибаларидан кенг фойдаланиш катта аҳамият касб этади. Республика матбуот саҳифаларида мазкур мавзуда қатор мазмунли мақолалар чоп этилмоқда. Лекин ушбу илмий қарашлар лизинг муносабатларининг маълум томонларини ёритиш ва уни ривожлантиришга боғлиқ

айрим муаммоларни кўтариш билан чегараланган. Айниқса, ўзбекистонда адабиётларнинг деярли мавжуд эмаслиги олий ва ўрта махсус ўқув юртларида таҳсил олаётган талабалар учун ушбу мавзунини ўрганишда катта қийинчиликлар туғдиради.

Муаллифлар бугунги кунда лизинг муносабатларини ҳар томонлама ўрганиш зарурияти мавжудлигини инобатга олган ҳолда, ушбу ўқув қўлланмасини ўқувчиларга тақдим этади.

Китоб лизинг ғояси, унинг назарий асослари ва амалиётга татбиқ этиш масалалари ҳамда Ўзбекистонда лизинг амалиётининг ривожланиш муаммоларини ўз ичига олган тўрт бўлимдан иборат.

Биринчи бўлимда лизинг тўғрисидаги ғоя қандай вужудга келганлиги ва ким томонидан яратилганлиги тўғрисида қимматли маълумотлар берилади. Шу асосда жаҳоннинг турли мамлакатларида лизинг операцияларининг тарихий ривожланиши ҳам мантиқан, ҳам қизиқарли маълумотлар асосида ёритилиб, бугунги лизинг тараққиётининг асослари чуқур таҳлил қилинган.

Китобнинг иккинчи бўлими лизинг муносабатларининг назарий асосларини ёритишга бағишланган бўлиб, унда лизинг моҳияти, аҳамияти ва унинг турлари бўйича муаллифларнинг илмий изланишлари баён этилган. Мазкур бўлим шуниси билан эътиборга моликки, лизинг моҳиятини ёритишда жаҳон адабиётларида энг кўп тарқалган лизинг бўйича таърифлар ҳар томонлама таҳлил этилган ва лизинг турларини таснифлашда энг нуфузли халқаро ташкилотлар томонидан қўлланилаётган услублар ва энг янги фикрлар берилган.

Китобнинг учинчи бўлимида ўта мураккаб молиявий амалиёт ҳисобланган лизинг амалларини бажариш механизми баён қилинган. Унда ўқувчи лизинг амалларини бажариш кетма-кетлиги, лизинг тўловларини амалга ошириш ва лизингнинг халқаро андозаларга асосланган бухгалтерия ҳисобини юритиш каби муҳим масалаларни ўрганиши мумкин. Муаллифлар ушбу масалаларни ёритишда республикадаги мавжуд қонунчилик ҳамда республикада ва хорижий мамлакатларда қарор топган тажрибаларга таянганлар.

Сўнги, тўртинчи бўлимда Ўзбекистонда лизинг муносабатларининг ривожланиш масалалари ўз аксини топган. Ушбу бўлимда лизинг амалиётини ҳаётга жорий этиш ва ривожлантириш бўйича ҳукуватимиз томонидан ўтказилаётган тадбирлар ҳамда лизинг бўйича қонунчилик ҳужжатларини та-

комиллаштириш бўйича амалга оширилаётган ишлар ёритилган. Бундан ташқари, мавжуд статистик маълумотлар асосида лизингнинг бугунги кундаги аҳволи таҳлил қилинган ва уни ривожлантириш бўйича қимматли таклифлар берилган.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, китобнинг охириги бобида лизинг амалиётларининг бугунги ҳолати ва қонунчилик ҳужжатларини янада ривожлантириш бўйича муаллифлар ўз шахсий фикр, мулоҳазаларини ўқувчи эътиборига ҳавола этганлар. Ўйлаймизки, ушбу йўналиш ўқувчиларнинг мустақил фикрлаши ва лизинг муносабатларининг бўлғуси тақдирга ижодий ёндашиши учун тўртки бўлади.

Мазкур китоб нафақат талабалар учун, балки лизинг билан шуғулланаётган республика тадбиркорлари, лизинг компаниялари ва банк мутахассислари, шунингдек, ушбу мавзу бўйича илмий изланишлар олиб бораётган илмий ходимлар учун зарур қўлланма бўлиб хизмат қилади, деган умиддамиз.

Муаллифлар ушбу қўлланмани тайёрлашда яқиндан амалий ёрдам кўрсатган Жаҳон банки қошидаги Халқаро молия корпорацияси мутахассисларига, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ходимларига ва РАТБ «Фаллабанк» раҳбариятига ўз миннатдорчиликларини билдирадилар.

Ї БЎЇИМ

ЇЗИНГ ҐОЯСИ

Албатта, ҳар қандай иқтисодий муносабатлар муайян жамиятдаги мавжуд объектив зарурият орқали вужудга келади. Шу билан бирга, иқтисодиётда пайдо бўлган барча янги муносабатлар кимнингдир ғояси ва ташаббуси орқали ҳаётга жорий этилади. Хўш, лизинг муносабатлари қандай зарурият туфайли юзага келган ва лизинг ғоясини ким яратган?

Лизинг инглизча сўз бўлиб, унинг ўзбек тилидаги луғавий маъноси **ижара** маъносини билдиради. Унинг иқтисодий мазмуни эса мулккий муносабатларнинг мазмуни билан изоҳланади. Чунки ижара муносабатлари мол-мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва тасарруф этиш билан боғлиқ қараёнлар заминиди шаклланади. Шунинг учун ҳам лизинг муносабатларининг шаклланиши бевосита мулккий муносабатларнинг ривожланиш босқичлари билан боғлиқ.

Кишилик жамиятининг айрим босқичларида ишлаб чиқариш воситалари айрим жамоалар, кейинчалик эса алоҳида шахслар қўлида тўпланиб борган, айна пайтда жамият аъзоларининг катта қисми ишлаб чиқариш воситаларидан маҳрум бўлиб қолган. Бундай шароитда, бир томондан, мулкдорлар ўз тасарруфидаги барча мол-мулкдан бирданига фойдаланиш имконияти мавжуд бўлмаганлиги сабабли, уларнинг маълум қисми ҳаракатсиз туриб қолган бўлса, иккинчи томондан эса ишлаб чиқариш воситаларидан маҳрум бўлган жамият аъзоларининг катта қисми ишсизларга айланган. Натижада маълум ишлаб чиқариш кучлари жамият учун ҳеч қандай наф келтирмайдиган ҳаракатсиз ҳолга тушиб қолган. Бу иқтисодиётга путур етказиб, жамиятда ижтимоий беқарорликни вужудга келтирган. Бундай қарама-қаршиликлар, маълумки, янгича муносабатларнинг шаклланишига олиб келади. Мана шундай қалтис вазиятни ҳал этиш учун ҳаракатсиз қолган ишлаб чиқариш воситаларини ишсизларга вақтинчалик фойдаланишга — **ижарага бериш ғояси** туғилган бўлса ажаб эмас.

Тарихий адабиётлардаги маълумотларга қўра, лизинг тўғрисидаги ана шундай ажойиб фикр биринчи бўлиб эрамиздан аввалги IV асрда яшаган грек файласуфи Аристотел томонидан билдирилган. «Бойлик мулкка эгаллик қилишда эмас, балки ундан самарали фойдаланишдадир», деган машҳур сўзлар айнан унга тегишлидир. Олим ушбу фалсафий фикрлари билан лизинг ғоясини яратди, у бугунги кунда ҳам лизинг моҳияти ва аҳамиятини очиб беришда асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Лизинг (ижара), даставвал, мулк тушунчасини иккита: мулкка эгаллик қилиш ва ундан фойдаланиш ҳуқуқига бўлиб юборди. Бунда меҳнат қилиш ва фойда олиш учун, албатта, мулк эгаси бўлиш шарт эмас, балки ундан вақтинчалик фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлиш қондаси ҳукмронлик қилиб, ижара берувчида мулкка эгаллик қилиш ҳуқуқининг дахлсизлиги сақлаб қолинди. Лизинг муносабатларининг кейинчалик ривожланиши натижасида шаклланган замонавий молиявий ижара тури, яъни лизинг эса ижарага олинган мулкдан нафақат вақтинчалик фойдаланиш, балки унга эгаллик қилиш ҳуқуқини яратиб, ижарачиларда мулк соҳибига айланиш туйғусини вужудга келтирди.

Шундай қилиб, иқтисодиётда мулкдан фойдаланишнинг янги шакли — ижара муносабатлари, кейинчалик эса унинг такомиллашган махсус тури молиявий ижара — лизинг вужудга келган. Демак, лизинг амалиётларининг заминида, аввало, ижарага асосланган мулккий муносабатларнинг тадрижий ривожланиш босқичлари ётади.

Шу билан бирга, лизинг моҳиятини тўлароқ тушуниш учун унинг тарихий ривожланиш босқичларини ўрганиш катта аҳамият касб этади.

ЛИЗИНГНИНГ ТАРИХИЙ РИВОЖЛАНИШИ

Юқорида таъкидланганимиздек, лизинг битимлари Аристотел яшаган даврда ҳам амалда бўлган. Сўнгги илмий изланишлар асосида қўлга киритилган маълумотлар эса лизинг эрамиздан аввалги 2000-йилларда Шумер давлатида мавжуд бўлганлигини тасдиқламоқда. Мазкур давлат тасарруфида бўлган Ур шаҳридан топилган сопол тахтачалардаги ёзувлар ибодатхона руҳонийлари томонидан айрим қишлоқ хўжалик қуруллари, уй ҳайвонлари, ер ва сув манбалари

мулкисиз аҳоли қатламига ижарага берилганлиги ҳақида гувоҳлик бермоқда.

Европадаги савдо-сотiq марказларидан бири бўлмиш қадимий Венецияда ҳам дастлабки лизинг муносабатлари мавжуд бўлганлиги тўғрисида маълумотлар сақланиб қолган. Венецияликлар савдо-сотiq мақсадида келган хорижий савдо кемаларини сув кўрфазида ушлаб туриш учун ўша даврларда ўта қимматбаҳо матоҳ ҳисобланган кема лангарларини ижарага беришган. Кейинчалик бундай имтиёзли хизмат турларидан узоқ сафарларга отланган маҳаллий сув кемалари эгалари ҳам фойдаланишган.

Хуқуқий жиҳатдан лизинг, даставвал, эраמידан аввалги V асрда Рим империясининг қонуний ҳужжатларида ўз аксини топган. Рим ҳуқуқномасини кодлаштирган император Юстиниан I (483-565 йилларда яшаган) ижара муносабатларини хуқуқий ҳужжатларда қайд эттирган. Бундан кўриниб турибдики, ижара муносабатларини ривожлантириш нафақат фалсафий ғояларга эга бўлиш, балки мулкий муносабатлар сифатида ўзининг хуқуқий мазмунига эга бўлишни тақозо этган.

Ушбу тарихий маълумотлар лизинг муносабатлари фақат шу даврдан бошлаб мавжуд бўлган, деган хулосани бермаслиги керак. Чунки тарихнинг ҳали очилмаган саҳифалари беҳисобдир. Ажаб эмас, балки бизнинг Ваганимизда ҳам қадим-қадимдан ижара муносабатлари ўз ривожини топган бўлса.

Лизинг тарихан ўз ғояси ва хуқуқий мавқеига эга бўлсада, тўлақонли ривож топиши учун узоқ даврни бошидан кечиришга мажбур бўлди. Унинг ривожланиш босқичи XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг дастлабки йилларидан бошланган. Маълумки, ўтган аср бошлари Европанинг қатор мамлакатларида саноат ва транспортнинг юксалиш даври бўлган. Бундан ташқари, капиталистик жамиятни дам-бадам ларзага солиб турган иқтисодий бўҳронлардан эсон-омон чиқишида ишбилармонлар лизинг муносабатларини эътибордан четда қолдириши мумкин эмас эди.

Шу йилларда лизингни дастлаб тилга олган киши бу австриялик олим В. Хойер бўлиб, у 1877 йилда «Европада қандай қилиб бизнес қилиш керак?» деган китобида «Белл» телефон компанияси ўзи ишлаб чиқарган телефон аппаратларини сотмасдан ижарага бериб юборганлиги ва шу орқали катта фойда кўрганлиги тўғрисида бонг уради.

Мазкур корхона истеъмолчиларга телефон аппарати қийматини алоқа хизмати ҳақига муганосиб равишда қўшиб тўлаш

шарти билан ижарага бериб юборган. Истеъмолчилар нафақат телефон аппаратидан фойдаланиш ҳуқуқини, балки келишилган тўловларни бажаргандан сўнг унинг эгаси бўлиш ҳуқуқини ҳам қўлга киритишган. Ушбу воқеа нафақат алоқа соҳасининг ривожланишига, балки истеъмолчиларда ижарага берилган телефон аппаратларига, яъни ўз мулкига нисбатан эгалик туйғусининг шаклланишига туртки бўлди. Шундай қилиб, ижара нафақат мулкдан фойдаланиш ҳуқуқини яратиш, балки ижарага берилган мулкка эгалик қилиш ҳуқуқини ҳам қўлга киритиш мумкинлигини исботлади. Ёки ушбу телефон аппаратлари ижараси бугунги замонавий лизинг муносабатларининг тамал тошидан бири бўлган ижарага берилган мулкни ижара олувчининг мулкига ўтиш қондасини ёхуд ижарачининг мулк соҳиби ҳуқуқини қўлга киритиш имконияти мавжудлигини тасдиқлаб берди. Ушбу ҳол лизинг ғоясига асосан мулкка эгалик қилиш ёки ундан фойдаланиш қондалари бўйича иккига бўлинган мулк ҳуқуқини ижарачи фойдасига қайтадан уйғунлаштирди.

Буюк Британияда ХХ аср бошларида капитализмнинг жадал ривожланиши ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг айрим турларини ижарага бериш жараёнини тезлаштириб юборди. Айниқса, темир йўл транспорти ва тошқўмир қазиб олиш саноатининг гуркираб ўсиши ижара муносабатлари жонланишида катта рол ўйнади. Маълумки, қазиб олинган тошқўмирни истеъмолчиларга пешма-пеш етказиб туриш учун катта миқдорда темир йўл вагонларига зарурият туғилади. Лекин кон саноати корхоналарининг ҳамма вақт ҳам катта миқдорларда темир йўл вагонларини сотиб олишга молиявий жиҳатдан қудрати етмасди. Мана шундай пайтларда молиявий жиҳатдан бақувват компаниялар фойда олиш мақсадида темир йўл вагонларини сотиб олиб, уларни кончиларга ижарага беришган. Кейинчалик эса ижара муддати тугагандан сўнг кончиларга вагонларни сотиб олиш ҳуқуқи (опцион) билан ижара битими тузилган. Бундай шартномалар «ижара - сотиш» номини олган. Агар эътибор бериб қаралса, мазкур ижара битимлари орқали замонавий лизингнинг яна бир муҳим жиҳати — учинчи воситачи шахсининг, яъни лизинг компанияларининг вужудга келиши учун пойдевор қурилди. Шундай қилиб, янги аср бошларида замонавий саноат лизинги тарих саҳнасига кириб келди.

Шу тариқа Европа ва Америка Қўшма Штатларида лизинг операциялари иқтисодиётнинг айрим соҳаларида муваффақиятли қўлланила бошланди. Айниқса, иккинчи жаҳон уруши даврида АҚШда давлат буюртмаси бўйича уруш учун зарур бўлган ҳарбий маҳсулотларни ишлаб чиқаришда АҚШ ҳукумати томонидан ишлаб чиқарувчиларга турли имтиёзлар яратилиши оқибатида шу соҳаларда ижара муносабатлари кенг тус олиб ривожланди.

Лекин ушбу ижара амалиётлари доимий тус олиб, иқтисодиётнинг мустақил соҳасига айланди деб бўлмасди. Улар гўё баҳор келаётганлигидан дарак берувчи дастлабки лизинг қалдирғочлари эди, холос.

ЗАМОНАВИЙ ЛИЗИНГ ТАРАҚҚИЁТИ

Бугунги замонавий лизинг (молиявий ижара) амалиётлари XX асрнинг 50-йилларида АҚШда шаклланиб, ўзининг такомиллашган кўринишига эга бўлди. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг мамлакатда саноатнинг гуркираб ривожланиши натижасида катта миқдорда ишлаб чиқарилган технологик ускуналар, денгиз кемалари ва бошқа қимматбаҳо машина-механизмларни пешма-пеш пулга тўхтовсиз сотиш имкониятлари чегараланганлиги боис, уларни ижарага бериш манфаатли усул эканлиги маълум бўлиб қолди. Акс ҳолда ишлаб чиқилган товарлар сотилмасдан, иқтисодий бўҳронлар вужудга келиши мумкин эди. Шунинг учун ҳукумат томонидан лизинг муносабатларини рағбатлантириш мақсадида катта имтиёзлар кўзда тутилган махсус дастур қабул қилинди.

Лекин лизинг бўйича давлат томонидан қанча қулайликлар яратилмасин, ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар ижара муносабатларига киришишдан нечоғлик манфаатдор бўлишмасин, лизинг авж олиб ривожланиши мумкин эмасди. Чунки уларнинг бошини қовуштирадиган учинчи воситачи — махсус лизинг компаниялари шаклланиб улгурмаган эди.

Тиниб-тинчимас америкаликлар бу заруриятни биринчи бўлиб тушуниб етдилар. 1952 йилда Сан-Франциско шаҳрида ишбилармон Генри Шонфелд томонидан асос солинган биринчи лизинг компанияси «United States Leasing Corporation» дунёга келди. Ушбу воқеа замонавий лизинг ривожланиши

йўлида тарихий қадам бўлди. Мазкур компаниянинг муваффақиятли фаолияти натижасида унинг янги очилган ўнлаб шуъба корхоналари АҚШ давлат чегараларини бузиб ўтди ва дунёнинг бошқа мамлакатларида ҳам ўз ишини бошлади. Шу боис кейинчалик ушбу лизинг компанияси «United States Leasing Intenational» номини эгаллади.

Иқтисодиётнинг қон томирлари ҳисобланган банк муассасалари ҳам бундай манфаатли бизнесдан четда туриши мумкин эмас эди. АҚШда 1970 йилда «Банк холдинг компаниялари тўғрисида» қонун қабул қилиниши банкларнинг лизинг амалиётлари билан шуғулланиши учун катта тўртки бўлди. 1971 йилда жаҳон банк тизимида лизингга оид бўлган катта воқеа юз берди. Шу йили АҚШ Федерал захиралар тизими банкларга лизинг операцияларини амалга оширувчи шуъба фирмаларини очишга рухсат берди. Бу эса тижорат банкларига шу даврдан лизинг билан шуғулланиш босқичини бошлаб берди.

Молиявий ресурсларга бой бўлган банкларнинг лизингга жалб қилиниши уларга иқтисодиётдаги лизинг битими иштирокчилари билан яқиндан ишлаш имкониятларини яратиб, лизинг иқтисодиётнинг барча соҳаларига кириб боришини таъминлади.

1982 йилга келиб лизинг фазони ҳам забт этди. Мак-Доннелла Дуглас корпорацияси ўз самолётларини сотмасдан лизингга бериш сиёсатини қўллаб, ўзининг хавфли рақиби «Боинг-727» компанияси билан рақобатда ғолиб чиқди. Дуглас томонидан таклиф қилинган «сотиб олишдан олдин учиш» шиори лизинг учун яна бир янги ҳаёт саҳифасини очиб берди. Бугунги кунда авиа - самолёт лизинги жаҳон лизинг бозорининг 10% ини ташкил этганлиги фикримизнинг тасдиғидир.

Қуйидаги жадвалда АҚШда 1978—1988 йиллар давомида ускуналар бўйича лизинг амалиётларининг динамикаси келтирилган:

(US \$ млрд)

Йиллар	Ускуналарга қилинган жами инвестиция	Ускуналар бўйича лизинг ҳажми қиймати	Ускуналар бўйича лизинг ҳажми (фоизларда)
1978	178,0	22,3	12,5
1980	208,9	36,5	17,5
1982	223,4	48,4	21,7
1985	290,1	78,7	27,1
1988	328,8	99,8	30,4

АҚШда умумий лизинг амалиётларининг ҳажми 2001 йилга келиб 240 млрд доллардан ошиб, унинг инвестициядаги ҳиссаси 33%га тенг бўлди. Бугунги кунда мамлакатда ишлаб чиқарилаётган медицина ускуналарининг 10-30% игача лизинг орқали сотилаётган бўлса, ҳар учинчи компьютер лизинг объекти сифатида истеъмолчиларга етказилмоқда.

Лизингнинг АҚШдаги баланд парвози Европадаги ривожланган мамлакатларнинг ишбилармон кишиларини ҳаракатга келтирди. Жумладан, 1967 йилда Германия Федератив Республикасида «Митфинанд Гмбх» компанияси ташкил этилди, кейинчалик эса таниқли «Гефализинг Гмбх» компанияси ўз фаолиятини бошлади.

Италияда 1967 йилда биринчи бўлиб «Локафит» лизинг компанияси ишга тушган бўлса, орадан кўп вақт ўтмасдан бу мамлакатдаги лизинг компанияларининг сони 2 мингдан ошиб кетди. Давлат томонидан уларнинг фаолиятини тартибга солувчи «Ассима» миллий ассоциацияси ишга тушиб, у 50 дан ортиқ «Локафит», «Итали», «Гентролизинг», «Савализинг», «Локат» каби йирик лизинг компанияларини ўзида бирлаштирган.

Францияда 1969 йилда дастлаб «Локафранс» лизинг компанияси ташкил этилди. Ҳозир бу мамлакатда «Локафранс» «Локабай», «Слибай», «Слиминико», «Софимобай» каби йирик компаниялар билан бир қаторда турли йўналишлар бўйича ихтисослашган 150 дан ортиқ лизинг компаниялари мавжуд.

Лизингнинг жадал юриши Осиёнинг ривожланган мамлакатларини ҳам четлаб ўтмади. 1969 йилда Японияда жуда йирик «Century Leasing System» лизинг компанияси дунёга келди. Бугунги кунда Японияда йирик лизинг компаниялари тармоғи яратилиб, улар тўла хизмат кўрсатиш анъаналари билан дунёга машҳурдирлар.

Охириги 15 йилда ривожланган мамлакатларда лизинг операцияларининг ҳажми 5 марта ошган ва уларнинг 30%дан ортиқ инвестицияси лизинг орқали амалга оширилмоқда.

Махсус лизинг компаниялари фаолият бошлашлари ва тижорат банклари томонидан ҳам лизинг амалиётлари билан шуғулланишлари натижасида ўтган асрнинг 80-йиллари бошларига келиб, лизинг дунёдаги барча ривожланган мамлакатларнинг иқтисодийётида муҳим ўрин эгаллади. Бу эса халқаро муносабатларда лизинг амалиётларидан фойдаланиш учун мустаҳкам замин яратди.

Лизинг қанчалик оммавийлашиб бораётганлигини қуйида келтирилган жадвал маълумотлари ҳам тасдиқлаб турибди.

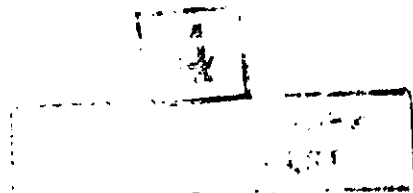
Ижара битимлари ҳажми - 1994 й. (US \$ млрд)			
Мамлакатлар	Ҳажми	Мамлакатлар	Ҳажми
АҚШ	140,20	Австралия	5,56
Япония	73,67	Канада	4,63
Германия	28,30	ЖАР	4,50
Буюк Британия	13,45	Нидерландия	3,66
Жанубий Корея	13,23	Гонконг	3,66
Франция	10,93	Испания	3,47
Италия	9,29	Мексика	3,20
Бразилия	8,10		

Халқаро алоқаларнинг ривожланиши эса лизинг муносабатларининг бир мамлакат доирасидан бошқа давлатлар иқтисодиётига кириб келишига олиб келди. Натижада Жаҳон банки қошида халқаро лизинг муносабатларини тартибга солувчи Халқаро молия корпорацияси (ХМК) ўз ишини бошлади. ХМК чорак асрлик иш тажрибасига эга бўлиб, кўплаб мамлакатлар лизинг компанияларининг фаолиятларини бошлаш ва ривожлантиришга катта ҳисса қўшиб келмоқда. Бугунги кунгача у 50 та мамлакатнинг 96 лизинг компаниялари фаолиятини молиялаштирган, 40 мамлакатнинг 120 дан ортиқ лизинг соҳасидаги инвестицион лойиҳаларини амалга оширишда техник ёрдам кўрсатган ҳамда 25 мамлакатдаги лизинг компанияларининг муассиси ҳисобланади. Охириги ўттиз йилда ХМКнинг лизинг компанияларига йўналтирган молиявий қўйилмаларининг ҳажми 1 миллиард АҚШ долларидадан ошиб кетди.

1979 йилда Европада «Европа федератив миллий лизинг ассоциацияси» (Лизюроп) ташкил этилган. Бугунги кунда ушбу халқаро лизинг компанияси 17 мамлакатнинг 700 дан ортиқ лизинг компанияларини ўз таркибига бирлаштирган.

Халқаро лизинг компаниялари нафақат ўзларига аъзо бўлган лизинг компанияларига техник ёрдам кўрсатиш, балки ривожланаётган мамлакатларда лизинг соҳасини такомиллаштириш билан боғлиқ барча масалаларда, жумладан, мавжуд иқтисодий жараёнларни таҳлил этиб, лизингни ривожлантириш бўйича таклифлар тайёрлаш, қонунчилик ҳуж-

жатларини ишлаб чиқиш, кадрлар малакасини ошириш ва
маслаҳатлар беришда, шунингдек, мазкур мамлакатларнинг
лизинг компаниялари фаолиятларида таъсисчи сифатида иш-
тирок этишмоқда. Хусусан, Ватанимизда 1995 йилда ташкил
этилган дастлабки «Ўзбеклизинг Интернейшнл АЖ»нинг таъ-
сисчиларидан бири Халқаро молия корпорациясидир.



У-620611.

II БЎЛИМ

ЛИЗИНГ МОҲИЯТИ

Лизинг тарихи ва унинг ривожланишининг таҳлили лизинг тушунчаси жуда қадимий эканлигини кўрсатмоқда. Шунга қарамасдан, лизинг муносабатларининг моҳияти бугунги кунгача турли олимлар ва мутахассислар томонидан турлича талқин қилиниб келмоқда. Лизинг амалиётларининг ҳажми кундан-кунга кенгайиб бораётганлиги ҳамда унинг кўпдан-кўп шакллари ва турлари қўлланилаётганлиги сабабли, лизинг тўғрисидаги мавжуд тушунчаларга аниқлик киритиш ва унинг моҳиятини кенгроқ очиб бериш ҳам амалий, ҳам назарий жиҳатдан муҳим аҳамиятга эгадир.

Лизингнинг инглиз тилидаги луғавий маъноси «ижара» маъносини англатиши ҳамда унинг иқтисодий маъноси мулкчилик муносабатларининг мазмуни билан изоҳланишини биз олдинги бўлимларда айтиб ўтган эдик. Зеро, лизинг ғояси ҳам айнан мулкка эгалик қилиш ва ундан фойдаланиш қоидалари устига қурилган эди. Бинобарин шундай экан, лизинг муносабатларининг моҳиятини аниқловчи мезон, ижарага берилган мулкка эгалик қилиш ва ундан фойдаланиш шартлари билан белгиланишига асло шубҳа туғилмайди. Шу билан бирга, мазкур ижара муносабатларининг бугунги кунда турли-туман шакллари ва турлари қўлланилаётганлиги ҳамда у махсус ихтисослашган ва бошқа молиявий ташкилотлар ҳамкорлигида амалга оширилаётганлиги сабабли, лизинг муносабатларининг мазмуни бойиб бормоқда.

Амалиётда қўлланилаётган лизинг битимларининг биридан фарқ қилувчи муҳим жиҳатлари бўйича у операцион (жорий) ва молиявий лизинг тушунчаларига бўлиниб кетган. Қонунчилик ҳужжатларида ижара бу — операцион лизинг, молиявий ижара эса молиявий лизинг ёки бир сўз билан лизинг деб қабул қилинган. Демак, молиявий ижара— бу лизингдир. Мазкур тушунчалар халқаро адабиётларда ҳам шундай маънода қўлланилмоқда.

Шу сабабли Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 13 декабридаги 447-П сонли Қонуни билан 1999 йил 14 апрелдаги «Лизинг тўғрисида»ги Қонунга тегишли ўзгартиришлар киритилди ва республиканинг лизинг бўйича қонунчилиги халқаро андозалар талабларига мослаштирилди.

Бундан ташқари, лизинг моҳиятини очишда унинг таркибий қисмлари бўлмиш лизинг объекти ва субъектларига ҳам аниқлик киритиб ўтишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Лизинг берувчи, лизинг олувчи ва сотувчи лизинг субъектларидир. Бунда:

- **Лизинг берувчи** — лизинг шартномаси бўйича лизинг объектини кейинчалик лизинг олувчига бериш мақсадида мулк қилиб сотиб оладиган банк ёки лизинг компанияси ёхуд уларнинг шуъба компаниялари (қонунчилик ҳужжатлари бўйича лизинг берувчи бўлиб нафақат лизинг компаниялари ёки банклар, балки ҳар қандай юридик ва жисмоний шахс ҳам лизинг берувчи бўлиб майдонга чиқиши мумкин).

- **Лизинг олувчи** — лизинг шартномаси бўйича лизинг объектига вақтинчалик эгаллик қилиш ва фойдаланиш учун оладиган юридик шахс, яқка тартибдаги тадбиркор ёки жисмоний шахслар.

- **Сотувчи** — лизинг берувчига лизинг объектини сотувчи юридик ёки жисмоний шахслар.

Лизинг объекти — истеъмол қилинмайдиган ва қонунчилик билан тақиқланмаган тадбиркорлик фаолиятида қўлланиладиган ҳар қандай буюмлар, барча мулк мажмуалари, шу жумладан, корхона, бинолар, иншоотлар, ускуналар, транспорт воситалари ҳамда бошқа кўчар ва кўчмас мулк бўлиши мумкин. Муомаладан олинган ёки муомала доираси чегараланган ер участкалари ва бошқа табиат объектлари лизинг объекти бўлиши мумкин эмас.

Хўш, лизинг нима? Унинг моҳиятини очиш учун халқаро миқёсда энг кўп тарқалган лизинг тушунчаларини таҳлил қилиб кўрайлик. Масалан, Халқаро молия корпорацияси (ХМК) мутахассислари томонидан у қуйидагича талқин қилинган: «Лизинг— бу мулкый муносабатлар мажмуи бўлиб, бунда бир тараф (лизинг берувчи) бошқа бир тараф (лизинг олувчи)нинг топширигига биноан учинчи тараф (мол етказиб берувчи)дан лизинг шартномасига мувофиқ лизинг объекти бўлган мулкни ўз мулки қилиб сотиб олиб, уни тўлаш асосида лизинг шартномасида белгиланган шартлар

билан вақтинчалик фойдаланиш ва эгалик қилиш учун лизинг олувчига беради».*

Лизингга берилган ушбу таърифда унинг моҳиятини очиб берувчи қатор муҳим белгилар мавжуд. Чунончи, унда лизингнинг мулкый муносабатлар мажмуи эканлигига алоҳида урғу берилган бўлиб, унинг моҳиятини очишда иқтисодий мазмунига таянишга ҳаракат қилинган. Шунингдек, лизинг шарт-номасидаги келишувга асосан лизинг объекти шартноманинг амал қилиш муддати давомида лизинг берувчининг тасарруфида қолдириш шarti ҳам лизингнинг мулкый муносабатларга тааллуқли бўлган мазмунини тўлдиради.

Мазкур таърифда лизинг берувчининг лизинг объектини лизинг олувчига вақтинчалик фойдаланишга тўлаш шarti ёки фойда олиш мақсадида беришининг белгиланиши лизингнинг тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқлик жиҳати-га ҳам эътибор қаратилган ёки бошқача қилиб айтганда, лизинг бозор иқтисодиётининг асосий тамойилларидан бири бўлган фойда олиш истагининг маҳсули сифатида қаралган.

Шу билан бирга, ушбу таърифда лизинг объектининг лизинг шартномаси якунлангандан сўнг, кимнинг мулкый тасарруфига ўтиши ёки лизинг олувчи мулкни ўзига сотиб олиши мумкинлиги кўрсатилмаган. Ушбу мезон лизинг, яъни молиявий ижаранинг муҳим атрибутларидан бири эканлиги боис, бизнинг фикримизча, бу мазкур таърифнинг сезиларли камчилигидир.

Бундан ташқари, мазкур таърифда лизинг берувчининг ҳуқуқлари бир оз камайтирилган ёки унда лизинг берувчи фақат лизинг олувчининг топшириғига асосан лизинг объектини сотиб олади, дейилган. Тўғри, лизинг объекти, аввало, лизинг олувчининг манфаатларига мос бўлмоғи ва унинг талабларига жавоб бериши лозим, акс ҳолда лизинг битимининг мазмуни йўқолади. Лекин бундан лизинг берувчи мутлақо лизинг олувчининг хоҳиш-истагига қараб лизинг муносабатларига киришади, деган хулоса чиқариш нотўғри бўларди. Ваҳоланки, лизинг берувчи лизинг муносабатларининг тенг ҳуқуқли иштирокчисидир, қолаверса,

* Лизинг инфо. Лизинг что это такое? Бизнес Вестник Востока, 23 мая 2002. №21 (539).

молиявий ижара бўлмиш лизингда у марказий ўринни эгаллайди. Лизинг компаниялари мустақил равишда лизинг олувчиларни излаб топиш, уларга зарур бўлган лизинг объектларини таклиф қилиш ва қулай ҳамда манфаатли бўлган лизинг муносабатларини ташкил этишда ташаббускор сифатида майдонга чиқиши мумкин. Бинобарин, лизинг берувчи лизинг муносабатларининг фаол иштирокчисидир. Модомики шундай экан, лизинг таърифида ҳам бу ҳолат ўз аксини топиши лозим, деб ҳисоблаймиз.

Европа федерациясининг лизинг бўйича миллий ассоциацияси томонидан лизингга берилган таъриф ҳам эътиборга моликдир. «Лизинг — бу ижарачининг ишлаб чиқариш мақсадида завод, саноат товарлари, ускуналар ва қўзғалмас мулклардан фойдаланиш бўйича ижара шартномаси бўлиб, бунда мазкур товарлар ижара берувчи томонидан сотиб олиниб, у мулкка бўлган эгалик қилиш ҳуқуқини сақлаб қолади».**

Ҳеч қандай қийинчиликсиз сезиш мумкинки, ушбу таъриф лизингни ижара шартномаси сифатида баҳолаб, унинг моҳиятини ёритишда иқтисодий мазмунидан кўра ҳуқуқий жиҳатларига асосий эътибор қаратилган. Эътироф этиш керакки, унда лизинг объекти ва ундан фойдаланиш мақсадларига аниқлик киритилган. Ёки қандай мол-мулк лизинг объекти бўлиши лозим ва ижарачи уни қандай мақсадларга ишлатиши мумкин эканлиги аниқ кўрсатилган. Албатта, бундай аниқлик лизингдан амалиётда фойдаланишда ўта қўл келади. Шу билан биргаликда, бундай чегараланиш ундан фойдаланиш доирасининг торайишига сабаб бўлиши ҳам мумкин. Чунки дунёнинг жуда кўп мамлакатларида қонун билан тақиқланмаган ва кўп марта ишлатиш қобилиятига эга бўлган барча мол-мулклар лизинг объекти сифатида ишлатилмоқда. Шунингдек, лизинг объектдан нафақат ишлаб чиқариш мақсадларида, балки хизмат кўрсатиш ва иқтисодиётнинг бошқа соҳаларида фойдаланиш мумкинлиги соя остида қолдирилган.

Лизинг моҳиятини аниқлашда худди шунга яқин ўринни россиялик олимлар эгаллашган. Масалан, профессор И. О. Лаврушин таҳриридаги «Банковское дело» китобида

** «Крокус Интернэшнл». Лизинг и коммерческий кредит. М., 1990. С. 7.

лизингнинг қуйидаги таърифи келтирилган: «Лизинг деганда машина ва ускуналарни узоқ муддатга ижарага бериш ёки ижара берувчи томонидан ижара олувчига ишлаб чиқаришда фойдаланиш мақсадида сотиб олинган машина ва ускуналар бўйича ижара шартномаси тушунилади, бунда мулкка эгалик қилиш ҳуқуқи шартноманинг тўлиқ муддати давомида ижара берувчида сақланиб қолади».*

Россияликлар бу таърифда фақат лизинг шартномасининг узоқ муддатли бўлиши лозим эканлигини қўшимча қилишган. Албатта, бундай илова беасос эмас. Бугунги кунда халқаро амалиётда ижара муносабатлари муддатлари бўйича уч турга бўлинади:

- қисқа муддатли ижара (рентинг) — бир кундан бир йилгача бўлган муддатга;

- ўрта муддатли ижара (хайринг) — бир йилдан уч йилгача муддатга;

- узоқ муддатли ижара (лизинг) — уч йилдан йигирма йилгача ва ундан ортиқ муддатларга.

Тўғри, аксарият ҳолларда лизинг шартномаси узоқ муддатларга тузилади. Айти пайтда, лизинг шартномасининг муддати ҳар бир мамлакатнинг қонунчилик ҳужжатлари талаблари асосида белгиланади. Яна шуни қўшимча қилиш зарурки, ҳозирги кунда қўлланилаётган лизинг битимларининг муддати кўп ҳолларда лизинг объектини фойдаланиш муддатига мувофиқ равишда белгиланмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрелдаги «Лизинг тўғрисида»ги Қонунига киритилган ўзгартиришларга мувофиқ лизинг муддати 12 ойдан, яъни бир йилдан кам бўлмаган ҳолатда белгиланди.

Юқорида келтирилган лизинг бўйича таърифларда молиявий ижаранинг асосий атрибути ушбу муносабатларда, албатта, уч субъектнинг иштирок этиши эканлигини пайқаш қийин эмас. Ёки бунда лизинг берувчи молиявий ижарада марказий ўрин тутати. Лизинг берувчи компаниялар ёки банклар ушбу амалиётларни молиялаштирувчи субъект ҳисобланади, балки шу боисдан ҳам бундай ижара амалиётлари молиявий ижара номини олган бўлиши мумкин.

* Л а в р у ш и н И. О. Банковское дело. Финансы и статистика. М., 2002. С. 459.

Биз лизинг моҳиятини аниқлашда иқтисодий адабиётларда ва ҳуқуқий ҳужжатларда кўпроқ қўлланиладиган лизинг тўғрисидаги тушунчаларнинг таҳлили билан чегараландик. Умуман, лизинг бўйича берилган ҳар қандай таъриф маълум устунликларга эга ва айни пайтда камчиликлардан ҳам холи эмас.

Лекин шунини алоҳида қайд этиш зарурки, баъзи адабиётларда лизингга берилаётган тор тушунчаларга кўра, унга инвестиция фаолияти ёки молиявий хизмат, шунингдек, кредитлашнинг бир тури сифатида қарамаслик лозим. Лизинг моҳиятини бундай талқин қилиш унга фақат бир томонлама ёндашишга олиб келади. Масалан, лизингни инвестиция фаолияти деганда фақат лизинг берувчи ва лизинг олувчининг манфаатлари инobatга олинган бўлади, молиявий хизмат деганда эса, лизинг компанияси ёки банкларнинг фаолияти билан чегараланишга тўғри келади, уни кредитлаш билан таққослаш эса, банк ва бошқа кредит муассасаларининг умумий фаолияти билан чалкаштириб юборишга сабаб бўлади.

Ўқувчи лизингга берилган ана шундай таърифлар юзасидан Д.Г.Газибеков ва О.Ш.Собировлар томонидан ёзилган «Лизинг и его развитие в Узбекистане» китобидан тўлиқ маълумотлар олиши мумкин. Ушбу китоб муаллифлари лизинг моҳиятини аниқлаш бўйича мана шундай бирёқламали ёндашувларидан холи бўлиш учун лизингга таъриф беришган олимларни «ўзаро мураса»га чақириб, уни: «қарз беришга асосланган махсус ижара муносабатлари орқали вужудга келадиган иқтисодий-ҳуқуқий, шу жумладан, молия-кредит муносабатлари мажмуидир»** деб хулоса қилишган.

Лизингни таърифлашда, аввало, у мулкрий муносабатларга тааллуқли эканлиги ҳамда унда иштирок этаётган барча субъектларнинг мавқеи ва манфаатлари ўз ифодасини топиши лозим, деб ҳисоблаймиз.

Шу нуқтаи назардан, Ҳалқаро молия корпорацияси мутахассислари томонидан лизингга берилган таъриф биз юқорида келтирган бошқа лизинг таърифларига қараганда ана шундай талабларга кўпроқ жавоб беради. Шу билан бирга, ушбу таъ-

** Газибеков Д. Г., Собиров О.Ш. Лизинг и его развитие в Узбекистане. Т., «Молия», 2001. С. 16.

рифга лизинг шартномаси тугагандан сўнг лизинг объекти лизинг олувчининг тасарруфига ўтиши қондасини қўшиш ҳамда лизинг муносабатлари субъектлари бўлмиш лизинг берувчи ва лизинг олувчининг манфаатларини тенглаштириш учун «лизинг олувчининг топшириғига биноан», жумласини «лизинг олувчининг хоҳишига биноан» жумласига алмаштириш мақсадга мувофиқ бўларди.

Демак, «Лизинг бу — бир тараф (лизинг берувчи) бошқа бир тарафнинг (лизинг олувчининг) хоҳишига биноан учинчи тараф (мол етказиб берувчи) дан лизинг шартномасига мувофиқ лизинг объекти бўлган мулкни ўз мулки қилиб сотиб олиб, уни лизинг олувчига ҳақ эвазига лизинг шартномасида белгиланган шартлар асосида вақтинчалик фойдаланиш ва эгалик қилиш учун ҳамда шартнома тугагандан сўнг лизинг объектини сотиб олиш ҳуқуқи билан берадиган мулкний муносабатлар мажмуидир».

ЛИЗИНГ ТУРЛАРИ ВА ШАКЛЛАРИ

Бугунги кунда жаҳон амалиётида лизинг муносабатларининг кўпдан-кўп турлари ва шакллари қўлланилмоқда. Лизингнинг ҳар бир тури ва шакли тўғрисида фикр юриштишдан олдин уларнинг мазмуни ва бир-биридан фарқларига аниқлик киритиш лозим.

Лизинг турлари деганда унинг айрим мазмуний белгилари билан фарқ қилувчи лизинг шартномалари тушунилади. Лизинг шакллари деганда эса унинг мазмуни бир бўлиб, фақат лизинг объекти ва субъектларининг, лизинг битими шартлари ҳамда унда акс этган иқтисодий жараёнларнинг шакли ва ташкилий бошқариш жиҳатлари билан бир-биридан фарқланадиган лизинг битимлари тушунилади. Лизинг хизматларининг ҳозирги замонавий бозор шакллари бевосита лизинг битими шартларида ва лизинг операцияларини тартибга солувчи юридик меъёрий ҳужжатларда ўз аксини топади.

Демак, лизинг турлари бир-биридан мазмунон фарқланса, унинг шакллари эса лизинг битимларининг ташқи белгилари билан таснифланади.

Барча мамлакатларнинг амалиётда кенг тарқалган лизинг турлари бу — молиявий ва операцион (жорий) ижара турларидир. Биз юқорида молиявий ижара — бу лизинг, од-

дий, яъни молиявий бўлмаган ижара эса операцион лизинг дейилишини айтиб ўтган эдик. Бугунги кунда ҳам амалиётда лизинг битимлари ё лизинг (молиявий ижара), ёки операцион лизинг шаклида тузилмоқда, шу сабабли лизингдан операцион лизинг фарқини ажратиш амалий жиҳатдан катта аҳамиятга эга. Шу сабабли кўпгина ривожланган мамлакатларда лизингнинг бу турларини фарқлаш бўйича ўз ички қонунчилик ҳужжатларига тегишли меъёрлар киритилган ва шу меъёрлар бўйича лизинг шартномаларини молиявий ёки операцион лизингга таснифлаша бошлашди.

Айрим иқтисодчилар томонидан бу икки лизинг тури лизинг шартномаларининг муддатларига қараб, яъни узоқ муддатли лизинг шартномалари молиявий, қисқа муддатлилари эса операцион лизинг, деб қабул қилинади. Шунга мувофиқ, операцион лизингда лизинг объекти фойдаланиш муддати давомида кўп марта қўлланилади ва улар муддатларига қараб рентинг (бир йилгача) ва хайринг (бир йилдан уч йилгача) битимлари деб номланади.

Лизинг (молиявий ижара) шартномаси эса узоқ муддатларга тузилиб, аксарият ҳолларда унинг муддати лизинг объектининг фойдаланиш муддатига яқин бўлади, бинобарин, ушбу лизинг объекти фақат бир марта қўлланилади. Бундан ташқари, лизинг муддати тугагандан сўнг лизинг олувчи шартномада келишилган нархларда лизинг объектини сотиб олиш ҳуқуқига эга бўлади.

Баъзи мутахассислар лизингнинг операцион лизингдан фарқини лизинг шартномаси давомида лизинг объекти бўйича вужудга келадиган барча молиявий масъулият ва хатарлар кимнинг зиммасига юкланишига қараб аниқлашни таклиф этишган.

Ушбу масала бўйича бир қарорга келмаслик лизингни халқаро муносабатларда қўллашда катта муаммолар вужудга келтириб, унинг ривожланишига тўсқинлик қила бошлади. Айниқса, лизинг кимнинг балансида ҳисобга олинishi, солиқ мажбуриятлари кимнинг зиммасида бўлиши ва молиявий ҳисоботларда қандай акс эттирилиши масалалари халқаро молиявий ташкилотлар диққат-эътиборини тортди. Натижада жаҳон иқтисодчилари томонидан лизингни таснифлашнинг асосий қоидаларини ишлаб чиқиш зарурияти туғилди.

Бугунги кунда халқаро миқёсда лизинг (молиявий ижара) қуйидаги белгиларига қараб таснифланмоқда:

- лизинг шартномасининг муддати тугаши билан лизинг объекти лизинг олувчининг хусусий мулкига ўтади;
- шартнома муддатидан лизинг объектидан фойдаланиш муддати кўп миқдорни ташкил этади;
- лизинг олувчи лизинг объектини бозор баҳосидан паст баҳода ёки лизинг шартномаси муддати тугаганидан сўнг белгиланадиган баҳода сотиб олиш ҳуқуқига эга бўлади;
- лизинг шартномаси даврида лизинг тўловларининг умумий суммаси (солиқлардан ташқари) лизинг объекти қийматига тенг ёки ундан ортиқ бўлиши лозим;
- ижарага берилган лизинг объектининг фойдаланиш хусусиятларини лизинг олувчи қайта ўзгартирмаслиги лозим.

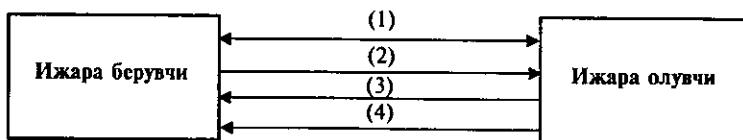
Башарти, лизинг шартномаси юқорида кўрсатилган талабларнинг ҳеч бўлмаса биттасига жавоб берган тақдирда ҳам уни молиявий ижара, яъни лизинг сифатида қабул қилиш ва улар лизинг шартномаси тузишда, албатта, инobatта олиниши лозим бўлади.

Бугунги кунда аксарият мамлакатларда, шу жумладан, Ўзбекистонда ҳам лизингнинг бу икки турини ажратишда юқоридаги қоидалар асосий мезон бўлиб хизмат қилмоқда.

Биз 1-иловада молиявий ва операцион ижаранинг сифат белгилари бўйича фарқлаш чизмасини ўқувчилар эътиборига ҳавола этамиз.

Бундан ташқари, лизингни операцион лизингдан фарқлаш учун уларнинг соддалашган схемаларидан фойдаланиш ҳам мумкин.

Ижара-операцион лизинг операцияларининг соддалашган схемаси



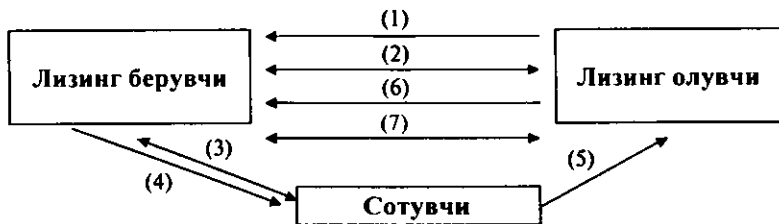
1. Ижара берувчи ва ижара олувчи ўртасида ижара шартномаси тузилади.

2. Ижара берувчи ижара олувчига ижара объектини фойдаланиш учун беради.

3. Ижара олувчи ижара берувчига ижара ҳақини тўлайди.

4. Ижара шартномаси тугагандан сўнг ижара объекти ижара берувчига қайтарилади.

Молиявий ижара-лизинг операцияларининг соддалашган схемаси



1. Лизинг олувчи лизинг берувчига буюртма беради.
2. Лизинг олувчи ва лизинг берувчи ўртасида лизинг шартномаси тузилади.
3. Лизинг берувчи ва сотувчи ўртасида олди-сотди шартномаси тузилади.
4. Лизинг берувчи сотувчига лизинг объекти ҳақини тўлайди.
5. Сотувчи лизинг объектини лизинг олувчига юборади.
6. Лизинг олувчи лизинг берувчига лизинг тўловларини тўлайди.
7. Лизинг шартномаси тугагандан сўнг лизинг объекти лизинг олувчида қолдирилади.

Лизинг ўз ўрнида «сублизинг» шаклида амалга оширилиши мумкин. Сублизингга лизинг олувчи лизинг объектини учинчи шахсга шартнома асосида лизингга бериши мумкин. Бунда дастлабки лизинг берувчи (лизинг компанияси ёки банк) — «сотувчи», лизинг олувчи — «лизинг берувчи» ва сўнгги учинчи шахс эса «лизинг олувчи» сифатида фаолият кўрсатишади.

Адабиётларда лизингнинг «қайтарма» тури ҳам қўлланилади. Лизингнинг ушбу турида мол етказиб берувчи ва лизинг олувчи бир субъект сифатида иштирок этади. Айрим ишлаб чиқарувчилар ўзларининг молиявий ҳолатларини яхшилаш мақсадида ўзлари ишлаб чиқарган маҳсулотларини лизинг берувчи

лизинг компаниялари ёки банкларга сотишади ва уни лизинг шартномасига асосан қайтадан ижарага олишади. Ушбу битим тадбиркорлик мақсадларида эмас, балки вақтинчалик молиявий тангликдан чиқиш учун тузилади. Бундай битимлар кўпгина мамлакатларнинг қонунчилик ҳужжатларида лизингнинг алоҳида тури сифатида белгиланиб, халқаро амалиётларда қўлланилаётган бўлсада, бизнинг фикримизча, уни лизингнинг мустақил тури сифатида қабул қилиш тўғри эмас. Чунки мазкур лизинг битимларида унинг ҳақиқий иқтисодий мазмунига путур етади, шу сабабли бундай лизинг битимларини «сохта» лизинг, деб аташ мақсадга мувофиқ бўларди.

Бундан ташқари, халқаро амалиётда энг кўп тарқалган лизинг операцияларини турли хусусиятларига кўра қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

Иштирок этувчиларнинг таркибига кўра:

— **воситачисиз лизинг** — бунда мулк эгаси лизингга объектини мустақил равишда топширади (икки томонлама келишув);

— **воситачили лизинг** — бунда мулк воситачи орқали лизинг олувчига топширилади (уч томонлама ёки кўп томонлама келишув);

— **сублизинг** — лизинг олувчи лизинг объектини учинчи шахсга лизингга беради.

Лизинг объектига кўра:

— **қўзғалувчи (движимое) мулк лизинги** — ишлаб чиқариш билан боғлиқ машина, асбоб-ускуна ва бошқа анжомларни лизингга бериш;

— **қўчмас мулк лизинги** — бино ва иншоотларни лизингга бериш;

— **фойдаланиш жараёнида бўлган мулк лизинги** — лизинг берувчи ўз ишлаб чиқариш жараёнида фойдаланилаётган мол-мулкни ижарага беради.

Харажати қоплаш даражасига кўра:

— **харажати тўлиқ қопланадиган лизинг ёки молиявий лизинг** — бир шартноманинг амалдаги муддати давомида мулк қийматининг тўлиқ қопланиши таъминланади;

— **харажати қисман қопланадиган лизинг ёки операция лизинг** — бир шартноманинг амалдаги муддати давомида мулкнинг қиймати фақат қисман қопланади.

Амортизация ажратиш шартларига кўра:

— **тўлиқ амортизацияланган лизинг** — лизинг объектининг қиймати фойдаланиш давомида тўлиқ тўланадиган лизинг;

— **қисман амортизацияланган лизинг** — лизинг объектининг қиймати фойдаланиш давомида қисман тўланадиган лизинг.

Хизмат кўрсатишига кўра:

— **соф (хўл) лизинг** — ижарага топширилаётган мулкка доир барча хизматларни лизинг олувчи ўз зиммасига олади;

— **тўла хизмат кўрсатиш** — лизинг объектига доир барча хизматлар тўлиқ равишда лизинг берувчига юкланади;

— **қисман хизматлар кўрсатиладиган лизинг** — лизинг объектига доир хизматларнинг фақат айрим қисми лизинг берувчига юкланади.

Операциялар амалга ошириладиган бозор доираси (сектори)га кўра:

— **ички лизинг** — битимнинг барча қатнашувчилари бир мамлакатнинг вакили бўлса;

— **халқаро ёки ташқи лизинг** — томонларнинг ҳеч бўлмаганда биттаси ёки барча томонлар турли мамлакатларга тегишли, шунингдек, агар томонлардан биттаси қўшма корхона бўлган ҳолда;

— **экспорт лизинг** — лизинг олувчи чет эл мамлакати бўлса;

— **импорт лизинг** — лизинг берувчи чет эл мамлакати бўлса.

Солиқ ва амортизация имтиёзларига кўра:

— **сохта лизинг** — чайқов хусусиятига эга бўлиб, солиқ имтиёзлари ҳисобига ва амортизация келишувларидан катта миқдорда асоссиз даромад олиш мақсадида тузилади;

— **ҳақиқий лизинг** — лизинг берувчи инвестиция чегирмаси ва тезлаштирилган амортизация каби солиқ имтиёзларига эга бўлиши, лизинг олувчи эса даромад солиғини тўлашда лизинг тўловларини солиқ тўлаш базасидан чегириши мумкин.

Лизинг тўловларига кўра:

— **пул билан тўлаш лизинги** — барча тўловлар пул шаклида амалга оширилади;

— **қоплаш (компенсация) тўлови лизинги** — тўловлар лизинг объекти бўлган ускуналардан ясалган маҳсулотларни етказиб бериш орқали ёки қарши хизмат кўрсатиш йўли билан амалга оширилади;

— **турли тўловли лизинг** — ҳар иккала тўлов турлари қўлланиладиган лизинг.

Халқаро амалиётда энг кўп тарқалган лизинг операцияларининг шакллари куйидагилар ҳисобланади:

— **стандарт лизинг** — сотувчи (етказиб берувчи) лизинг объектини молиялаштирувчи компанияга сотади, молиялаш-

тирувчи компания ўзининг лизинг компаниялари орқали лизинг объектини истеъмолчига ижарага топширади;

— **қайтарма (возвратный) лизинг** — ускуналар эгаси уни лизинг фирмасига сотади ва шу вақтнинг ўзида ушбу ускуналарни ундан ижарага олади. Ушбу операция натижасида сотувчи айти пайтда лизинг олувчи бўлиб ҳисобланади;

— **етказиб берувчи лизинг** — лизинг объектининг сотувчиси, қайтарма лизингдек, бир пайтда лизинг олувчи бўлиб ҳисобланади. Унинг ўзи янги ижарачиларни топиб, лизинг объектини уларга сублизинг битим асосида фойдаланишга топширади. Ушбу лизинг шакли ўзида «сублизинг» ва «қайтарма» лизингни мужассамлаштиради;

— **қайта янгиланадиган лизинг** — лизинг олувчи талабига биноан лизинг объекти ҳисобланган ускуналарни мукамаллаштирилган янгироқ турларига мунтазам равишда алмаштирилиб турилиши назарда тутилади;

— **маблағ жалб этиш ҳисобига тузиладиган лизинг** — лизинг берувчи томонидан лизинг объектининг 80% гача бўлган миқдори узоқ муддатли қарз ҳисобига сотиб олиниши назарда тутилади. Бундай битимларда катта миқдорда узоқ муддатли маблағларга эга бўлган йирик тижорат ва инвестицион банклар кредитор бўлиб ҳисобланади. Банклар лизинг битимларини асосан икки хил усулда молиялаштириши мумкин:

— **қарз бериш усулида** — банк лизинг берувчига битта лизинг операцияси учун ёки аксарият ҳолларда бир нечта лизинг шартномаларининг тўлиқ пакети учун кредит беради;

— **мажбуриятларни сотиб олиш** — банк лизинг олувчиларнинг обрўсини ва лойиҳаларининг самарадорлигини ҳисобга олган ҳолда, лизинг берувчидан унинг мижозларининг мажбуриятларини регресс ҳуқуқсиз (қайта талаб қилиш ҳуқуқи сақланиб қолмайди) сотиб олади. Банк муассасалари лизинг компаниялари билан биргаликда лойиҳани молиялаштиришни ташкил этишда кафил сифатида ҳаракат қилади. Банк томонидан лизинг берувчига берилган ссудаларнинг қайтариш таъминоти бўлиб лизинг объектлари ва лизинг тўловлари ҳисобланади.

АҚШда молиявий лизинг битимларининг 85%и юқорида қайд этилган лизинг шаклига тўғри келади. Шунингдек, ушбу лизинг шакли инвестицион турдаги ижара ёки учинчи томон иштирокидаги ижара деб ҳам номланган;

— **шартнома асосида ёллаш лизинги** — бу махсус лизинг шакли бўлиб, бунда лизинг олувчига машиналарнинг, қишлоқ хўжалик, йўл-қурилиш техникалари, тракторлар, автотранспорт воситаларининг комплект парклари ижарага берилади;

— **бош лизинг** — лизинг олувчи янги шартнома тузмасдан ижарага олинадиган ускуналарнинг рўйхатини тўлдириш ҳуқуқига эга бўлади.

ЛИЗИНГ АҲАМИЯТИ

Охириги 15 йилда ривожланган мамлакатларда лизинг операцияларининг ҳажми 5 марта ошган ва уларнинг 30%дан ортиқ инвестицияси лизинг орқали амалга ошириляётганлиги тўғрисида айтиб ўтган эдик. Бу маълумотлар шуни кўрсатиб турибдики, лизинг дунёдаги барча мамлакатлар иқтисодиётида муҳим ўрин эгаллаган ва бутунги кунда ҳам ушбу молиявий муносабатларни ривожлантиришга алоҳида эътибор бериб келинмоқда.

Шу ўрнида адолатли савол туғилади. Нима учун лизингга бўлган эътибор кундан-кунга ортиб бормоқда? У лизинг иштирокчилари ва бутун иқтисодиётни ривожлантиришда қандай афзалликларга эга? Ёки лизинг мўъжизаси нимадан иборат?

Ушбу саволларга батафсил жавоб бериш учун лизинг муносабатларига микроиқтисодий ва макроиқтисодий жиҳатдан ёндашиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Микроиқтисодий омиллар таҳлил қилинганда лизинг муносабатларининг ҳар бир иштирокчиси манфаатларини инobatга олиш лозим, деб ҳисоблаймиз.

1. Сотувчи ёки лизинг объекти ишлаб чиқарувчи товарларни олдиндан берилган буюртмалар асосида сотиш имкониятига эга бўлади ва унинг товарлари бозори чаққон бўлишига олиб келади. Олдиндан берилган талаблар асосида ишлаб чиқаришни аниқ режа асосида бошқариш имкониятлари яратилади.

2. Лизинг олувчи (лизинг объектидан фойдаланувчи) эса ўз пул маблағларини тежаш учун имкониятлар яратади ёки унинг тўлов қобилятини мустаҳкамлайди. Лизинг ишлаб чиқариш объектидан самарали фойдаланишга мажбур қилади, лизинг олувчининг ишлаб чиқариш қувватини оширади. Лизинг шарофати билан у мулк соҳибига айланади.

Бундан ташқари, лизинг талаблари банкдан шу мақсадларда кредит олишга қараганда енгил ва лизинг объекти кредит таъминоти сифатида қабул қилиниши мумкин.

3. Лизинг берувчи (лизинг компанияси ёки банклар)нинг даромадли активларини оширади, ундан фойда олиш ва тadbиркорлик фаолиятини рағбатлантиради. Банк учун лизинг, лизинг объекти сугурталанганлиги боис, ссуда амалиётларига қараганда бехатарли активдир ва лизинг тўловларининг мунтазамлиги уларга барқарор даромад манбаи бўлиб ҳисобланади.

4. Лизинг операциялари тижорат банклари учун қатор афзалликларга эга, масалан, лизинг операциялари бўйича бизнес режа тайёрлаш кредитлаш амалиётларига қараганда қулай, чунки лизингда бизнес объекти ва ундан фойдаланиш аниқ бир жараёнга боғлиқдир. Лизинг бўйича банк маблағларни мақсадга мувофиқ ишлатиши тўла таъминланади. Шунингдек, банкларда лизинг объектини кредит таъминоти сифатида қабул қилиш ҳуқуқи мавжудлиги ҳам банкка ушбу амалиётлар бўйича қулайликлар туғдиради.

Лизингнинг **салбий хусусияти** деб лизинг объектининг баҳоси ўзгариши натижасида лизинг олувчи ва лизинг берувчига бирмунча ноқулайликлар келиб чиқиши ҳолатини айтиб ўтиш зарур. Лекин ушбу муаммолар лизинг шартномасига қўшимча шартлар киритиш орқали ҳал қилинмоқда.

Макроиқтисодий жиҳатдан эса мамлакатда инвестиция жараёнини жадаллаштиради, капитал қўйилмалар ҳажминини оширади ва ишлаб чиқаришнинг асбоб-усқуналар билан таъминотини яхшилайтиди, мавжуд асосий воситалардан фойдаланиш самарасини оширади. Иқтисодиётнинг реал секторини молиялаштириш имкониятларини кенгайтиради. Молиявий бозорда банк кредитига нисбатан қўшимча рақобат вужудга келтириб, лизингдан фойдаланувчиларга танлов қамровини кенгайтиради. Тасодиф эмаски, россиялик олимлар лизингни мамлакатни инвестиция танглигидан холос этувчи ягона омил сифатида баҳолашмоқда. Ривожланаётган мамлакатларда кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга ҳамда янги мулкдорлар синфи шаклланишига олиб келади ва бозор муносабатларини чуқурлаштиради.

Халқаро лизинг муносабатларининг ҳам ўзига хос афзалликлари мавжуд. Чунончи, лизинг бўйича импорт қилинган хорижий асосий воситалар қиймати мамлакат ташқи балансида акс эттирилмайди. Бу лизинг олувчи мамлакатнинг молиявий ҳолатини баҳолашда ижобий аҳамият касб этади.

Умуман олганда, лизинг мамлакат иқтисодиётининг ўсишини таъминловчи муҳим бошқариш механизмларидан бири сифатида тан олинган. Айти пайтда, лизинг ёрдамида мамлакатдаги ишсизлик ва ўтиш даврида вужудга келадиган муҳим социал масалаларни ижобий ҳал этиш мумкинлиги тарихдан аён. Маълумки, Лотин Америкасидаги қулдорлик тузуми узоқ сақланиб қолган бир қанча мамлакатларда қулдорликдан воз кечиб, янги ижтимоий тузумга ўтишда, табиийки, қулдорлар ўз қўл остидаги қулларига озодлик беришган. Озодликни катта бахт деб билган қуллар, бу тадбирдан ўта хурсанд бўлишади. Лекин озгина вақт ўтиши билан улар яна қулликни бажо келтириш учун ўз хўжаларига бош эгиб қайтиб келишади. Чунки озодликка чиққан қуллар ўзларини боқиш ва тирикчилик қилиш учун ҳеч қандай мол-мулкка эга эмас эдилар. Ана шундай қалтис вазифани уддалашда лизинг, яъни ижара муносабатлари қўл келади. Ер ва бошқа қишлоқ хўжалик қуроллари собиқ қулларга ижарага берилди. Шундай қилиб, лизинг бир ижтимоий тузумдан иккинчисига ўтишда вужудга келган муҳим масалани ижобий ҳал этади. Ушбу тажриба собиқ социалистик тузумдан бозор иқтисодиётига ўтаётган мамлакатлар, жумладан, бизнинг республикамизда ҳам самара беради, деган умиддамиз.

III БЎЛИМ

ЛИЗИНГ АМАЛИЁТЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ. ЛИЗИНГ ШАРТНОМАСИ ШАРТЛАРИ ВА УНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ ТАРТИБИ

Биз юқорида лизинг муносабатларининг назарий ва ҳуқуқий асосларини ёритдик. Лизингни амалиётга татбиқ этиш ҳам ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, ўта мураккаб молиявий жараён ҳисобланади. Албатта, лизинг операциялари ҳар бир мамлакатдаги мавжуд қонунчилик ҳужжатлари талаблари асосида амалга оширилади. Биз ушбу жараённи республикада лизинг бўйича қонунчилик ҳужжатларига асосланган ва лизинг компаниялари ҳамда тижорат банклари томонидан ўтказилаётган лизинг операциялари тажрибасига таянган ҳамда халқаро амалиётда кенг тарқалган усуллари ҳисобга олган ҳолда ёритишга ҳаракат қиламиз.

Маълумки, лизинг муносабатларида лизинг берувчи бўлмиш лизинг компаниялари ва банklar марказий ўринни эгаллайди. Шу сабабли, мазкур жараённи баён этишда уларнинг фаолиятларига асосий эътибор қаратилади.

Лизинг амалларини бажариш бир неча босқичдан иборат бўлади. Уларни бажарилиш кетма-кетлиги бўйича қуйидаги босқичларга бўлиш мумкин:

1. Тайёргарлик босқичи.
2. Лизинг битимини юридик расмийлаштириш босқичи.
3. Яқуний босқич.

Тайёргарлик босқичи лизинг компаниялари ёки банklar томонидан лизингга буюртма берган фирма ёки хусусий тадбиркорларнинг тақдим этган ҳужжатларини ўрганиш, улар билан музокаралар ўтказиш, мижознинг молиявий ҳолатини таҳлил этиш, лойиҳанинг самарадорлигини аниқлаш ва шу асосда бўлғуси лизинг битими бўйича дастлабки эксперт хулосасини чиқариш каби тадбирларни ўз ичига олади. Бунда лизинг олувчи томонидан буюртма билан биргаликда қуйидаги ҳужжатлар тақдим этилади:

- охирги ҳисобот санасига бўлган бухгалтерия баланси;

- ўзининг молиявий ва ишлаб чиқариш имкониятлари таҳлили;

- бутун лизинг муддати давомида пул оқими хомчўти кўрсатилган бизнес-режа.

Якка тартибдаги тадбиркорлар бутун лизинг муддати давомида фақат пул оқими хомчўти кўрсатилган бизнес-режа тақдим этадилар.

Юқоридаги ҳужжатлар асосида чуқур таҳлилий тадбирлар ўтказилиб, ижобий хулоса қабул қилинган тақдирда, лизинг берувчи бу ҳақда мижозга лизинг битимининг умумий шартлари кўрсатилган лизинг шартномаси ва бошқа қўшимча маълумотлар илова қилинган ёзма хабарнома жўнатади. Шу билан биринчи босқич ҳисобланган тайёргарлик ишлари якунланади.

Банклар биринчи босқичда кредит беришда бўлғуси қарздорнинг молиявий ҳолати бўйича қандай таҳлилий ишлар ўтказса, лизинг бўйича ҳам айнан шундай ишларни амалга оширади. Лизинг бўйича хулоса банкнинг кредит қўмитаси томонидан берилади.

Шундан сўнг лизинг операцияларининг иккинчи босқичи — лизинг берувчи ва лизинг олувчи ўртасида лизинг битимларини расмийлаштириш жараёни бошланади. Лизинг битими қуйидаги уч ҳужжатни ўз ичига олади:

1. Лизинг берувчи ва лизинг олувчи ўртасида тузиладиган «лизинг шартномаси».

2. Лизинг берувчи билан сотувчи ўртасида тузиладиган «олди-сотди шартномаси».

3. Лизинг берувчи, лизинг олувчи ва сотувчи ўрталарида тузиладиган «қабул қилиш далолатномаси».

Лизинг олувчи қилиш берувчи томонидан юборилган ҳужжатларни ўрганиб, лизинг битими шартларига рози бўлган тақдирда умумий шартлар белгиланган лизинг шартномасига имзо чекиб, уни илова қилган ҳолда, ёзма жавоб тақдим этади. Ушбу жавоб лизинг шартномаси расман тузилганини билдиради. Лекин ушбу ҳужжат иккинчи босқич тўла якунлангандан сўнг, яъни қабул қилиш далолатномаси имзолангандан сўнггина кучга кирилади.

Лизинг берувчи лизинг олувчининг розилигини олгандан сўнг сотувчига ускуналарни етказиб бериш учун буюртма-наряд жўнатади ва унга ишларни бажариш шартлари белгиланган техник топшириқ (талабнома) ва бошқа ҳужжатлар илова

қилинади. Айрим ҳолатларда лизинг берувчи буюрт-ма-наряд ўрнига мол етказиб беришнинг умумий шартлари кўрсатилган ва лизинг олувчининг имзоси билан розилиги ифодаланган олди-сотди шартномасини юбориши мумкин.

Шундан сўнг лизинг берувчи ва сотувчи ўртасида лизинг предметига оид олди-сотди шартномаси тузилади.

Лизинг берувчи томонидан шартномада белгиланган тартибда лизинг объектини сотувчидан олиб, лизинг олувчига етказиб бериш ва ўрнатиш, шунингдек, лизинг ускуналарини эксплуатацияга қабул қилиш билан боғлиқ жараёнлар амалга оширилади ва қабул қилиш далолатномаси имзоланади.

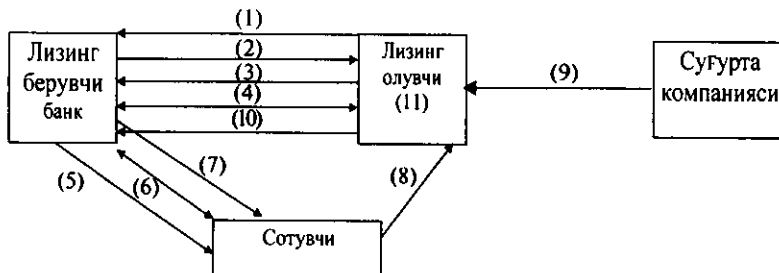
Фойдаланишга қабул қилиш далолатномаси лизинг олувчи томонидан расмийлаштирилади, уни битимга қатнашувчи барча томонлар: лизинг берувчи, лизинг олувчи ва сотувчи имзолайдилар. Шундан сўнг мулкдан фойдаланиш ҳуқуқи лизинг берувчига ўтган ва лизинг битими тузиш ишлари амалга оширилган ҳисобланади.

Лизинг шартномаси кучга кирган кунидан то унинг муддати тугагунга қадар учинчи якуний босқич давом этади. Ушбу босқичда шартнома шартларининг бажарилиши устидан томонлар назорат ўрнатади. Агар шартнома шартлари бузилмаса, якуний босқич шартнома муддатига мос равишда ниҳоясига етади. Шартнома шартлари бузилган ҳолларда, масалан, лизинг тўловларини ўз вақтида тўламаганлиги учун лизинг объектини лизинг берувчи томонидан олиб қўйиш ёки лизинг объектининг муддатидан олдин яроқсиз ҳолга келиши каби ҳолатларда у шартнома муддатидан олдин ўз якунини топиши мумкин. Борди-ю, шартнома муддатигача лизинг олувчи лизинг берувчи олдигаги ўз мажбуриятларини тўла бажармаган ҳолларда, ушбу низолар тўла ҳал қилингунгача якуний босқич давом этади.

Демак, лизинг муносабатлари юқорида кўрсатилган уч босқичли жараёнларни ўз ичига олса, лизинг битими эса уч ҳужжатни расмийлаштиришдан иборат бўлади. Ушбу жараёнларни қуйида келтирилган схемалар орқали ифодалаш мумкин:

1. Лизинг олувчи лизинг берувчи банкка буюртма беради.
2. Лизинг берувчи банк буюртмани ўрганиб, ижобий ҳулоса қабул қилган тақдирда, лизинг берувчига асосий шартлари белгиланган лизинг шартномасини юборади.
3. Лизинг олувчи шартнома шартларига рози бўлган тақдирда, лизинг шартномасини имзолаб, лизинг берувчига юборади.

Банклар томонидан амалга ошириладиган лизинг операциялари бажарилиш жараёнининг кетма-кетлигини ифодаловчи кенгайтирилган схема



4. Лизинг олувчи ва лизинг берувчи ўртасида лизинг шартномаси тузилади.

5. Лизинг берувчи банк сотувчига буюртма-наряд жўнатади.

6. Лизинг берувчи ва сотувчи ўртасида олди-сотди шартномаси тузилади.

7. Лизинг берувчи банк лизинг объекти ҳақини сотувчига тўлайди.

8. Сотувчи лизинг объектини лизинг олувчига юборади.

9. Лизинг олувчи билан суғурта компанияси ўртасида суғурта шартномаси тузилади.

10. Лизинг олувчи лизинг берувчига лизинг тўловларини тўлайди.

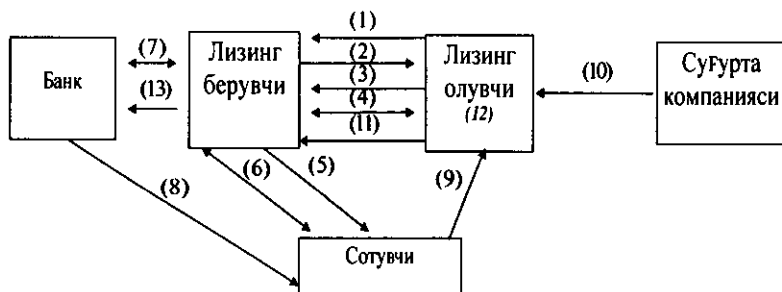
11. Лизинг шартномаси тугайдан сўнг лизинг объекти лизинг олувчида қолдирилади.

Агар лизинг берувчи лизинг компанияси бўлиб, лизинг объектини ўз маблағлари ҳисобига тўлаб берган ҳолларда, лизинг операцияларини бажариш жараёни худди юқорида ифодаланган схема бўйича амалга оширилади. Борди-ю, лизинг компанияси лизинг операцияларини банк кредити ҳисобига амалга оширган тақдирда, унинг бажарилиш жараёни куйидаги схема бўйича олиб борилади:

1. Лизинг олувчи лизинг берувчига буюртма буюради.

2. Лизинг берувчи буюртмани ўрганиб, ижобий хулоса қабул қилган тақдирда, лизинг берувчига асосий шартлари белгиланган лизинг шартномасини юборади.

**Лизинг операцияларининг банк кредити ҳисобига
бажарилиш жараёнининг кетма-кетлигини
ифодаловчи кенгайтирилган схема**



3. Лизинг олувчи шартнома шартларига рози бўлган тақдирда, лизинг шартномасини имзолаб, лизинг берувчига юборади.

4. Лизинг олувчи ва лизинг берувчи ўртасида лизинг шартномаси тузилади.

5. Лизинг берувчи сотувчига буюртма-наряд жўнатади.

6. Лизинг берувчи ва сотувчи ўртасида олди-сотди шартномаси тузилади.

7. Лизинг берувчи билан банк ўртасида кредит шартномаси тузилади.

8. Лизинг берувчи банк кредити ҳисобига лизинг объекти ҳақини сотувчига тўлайди.

9. Сотувчи лизинг объектини лизинг олувчига юборади.

10. Лизинг олувчи билан суғурта компанияси ўртасида суғурта шартномаси тузилади.

11. Лизинг олувчи лизинг берувчига лизинг тўловларини тўлайди.

12. Лизинг шартномаси тугагандан сўнг лизинг объекти лизинг олувчида қолдирилади.

13. Лизинг берувчи банкка кредит ва фоизларни тўлайди.

Лизинг иштирокчиларига амалий ёрдам сифатида бугунги кунда республика амалиётида кенг тарқалган «олди-сотди» ва «лизинг» шартномасининг намунавий шаклини илова қиламиз (2- ва 3-иловалар).

Шу билан бирга, мазкур ҳужжатлар мавжуд вазиятни ҳисобга олган ва амалдаги қонунчилик ҳужжатларига зид бўлмаган ҳолда ушбу иловаларда келтирилган намунавий шакллардан фарқ қилувчи шартномалар тузиш мумкинлигини эслатиб ўтамыз.

Лекин ҳар қандай шароитда ҳам лизинг шартномасида куйидаги шартлар, албатта, қайд этилиши лозим бўлади:

1. Мол етказиб бериш муддати.
 2. Лизинг объектининг номи ва таснифи.
 3. Лизинг шартномаси муддати.
 4. Лизинг берувчи ва лизинг олувчининг мулкка бўлган ҳуқуқлари.
 5. Томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари.
 6. Лизинг объектидан фойдаланиш шартлари.
 7. Лизинг объекти бутлигини таъминлаш ва таъмирлаш.
 8. Кутилмаган ҳодисалар натижасида лизинг объектининг шикастланиши ва жисмонан йўқ бўлиш ҳолатлари.
 9. Лизинг объектини қайтариш ва сотиб олиш шартлари.
 10. Суғурталаш масалалари.
 11. Лизинг тўловларини бажариш шартлари.
 12. Лизинг тўловларини кечиктириш натижасида қўлланиладиган жарималар.
 13. Шартномани бекор қилиш шартлари.
 14. Шартнома шартлари бажарилишини кечиктириш мумкин бўлган ҳолатлар.
 15. Низоларни ҳал этиш ва арбитраж масалалари.
 16. Солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар.
 17. Кутилмаган вазиятларнинг вужудга келиши билан боғлиқ ҳолатлар.
 18. Маълумотлар алмашиш ва ҳисоботлар тақдим этиш шартлари.
 19. Масъул шахсларнинг имзолари ва фирма муҳри.
 20. Томонларнинг жойлашган ўрни.
 21. Илова қилинган қўшимча маълумотлар рўйхати.
 22. Қолдиқ қиймат кафолати.
 23. Банклар томондан берилган кафолат.
- Шунингдек, шартномада иштирокчиларнинг бошқа ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳамда лизинг шартномасини ёпиш тартиби баён этилиши мумкин.

ЛИЗИНГ ТЎЛОВИ ВА УНИ ҲИСОБЛАШ УСУЛЛАРИ

Лизинг тўлови лизинг амалиётининг муҳим таркибий қисми ҳисобланиб, у ўзида лизинг субъектларининг туб манфаатларини ифодалайди. Лизинг муносабатларининг самарали кечиши ва унинг ижобий яқун топиши лизинг тўловларининг қанчалик тўғри йўлга қўйилишига боғлиқдир. Шу сабабли лизинг тўловлари суммасини тўғри аниқлаш ва уни ўз вақтида амалга ошириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири бўлиб қолмоқда. Тўғри, ривожланган мамлакатларда лизинг тўловлари билан боғлиқ амалиётларни бажариш бўйича катта тажриба тўпланган. Лекин лизинг тўловлари ҳар бир мамлакатнинг ички қонунчилик ҳужжатлари асосида амалга оширилганлиги боис, лизинг тўловлари таркибини аниқлаш, унинг суммасини ҳисоблаш ва тўлов даврини тўғри белгилашда қайси усулни қўллаш масаласи ўз долзарблигини йўқотгани йўқ.

Лизинг тўловлари суммаси — лизинг объекти қийматининг ҳаммаси ёки кўп қисми (амортизация ажратмаларидан), лизинг объектини сотиб олиш учун қилинган жами воситачилик харажатлари, шунингдек, лизинг объектини етказиб бериш ва белгиланган мақсадда фойдаланиш учун уни яроқли ҳолга келтириш билан боғлиқ бошқа қўшимча харажатлар ҳамда лизинг берувчининг даромади бўлмиш лизинг ставкаси (кредит учун фоиз)дан иборат бўлади. Лизинг тўловлари таркибига лизинг берувчи томонидан лизинг шартномаси шартларига мувофиқ, лизинг объектини суғурталашга тўланган суғурта тўловлари ҳам киритилиши ёки уни қуйидаги формула билан изоҳлаш мумкин:

$$ЛТ = АА + КФ + ВХ + ҚҲ + СТ,$$

бунда, ЛТ — жами лизинг тўловлари; АА — лизинг берувчига тўлаш учун ҳисобланадиган амортизация ажратмалари; КФ — кредит маблағлари учун тўланадиган фоизлар ёки лизинг ставкаси; ВХ — лизинг берувчига лизинг объектини сотиш билан боғлиқ воситачилик харажатлари; ҚҲ — лизинг берувчига лизинг объектини етказиб бериш бўйича қилинган қўшимча харажатлар; СТ — суғурта тўловлари.

Энди лизинг тўловларини ташкил этувчи ҳар бир элементи амалдаги қонунчилик ҳужжатлари асосида ҳисоблаш тартибини кўриб чиқамиз.

Лизинг тўловининг асосий қисмини амортизация ажратмалари ташкил этади. Амортизация ажратмалари фойдаланилаётган лизинг объектнинг жисмонан ва маънавий эскириши натижасида йўқотилган қийматни қопловчи асосий манба ҳисобланади. Амалиётда амортизация ажратмалари суммаси қуйидагича ҳисобланади:

$$AA = \frac{BQ \times H}{100} T,$$

бунда, BQ — лизинг объектнинг баланс қиймати; H — амортизация ажратмалари нормаси (эскириш коэффициенти); T — лизинг шартномаси муддати.

Мисол учун, 2001 йилда РАТБ «Фаллабанк» томонидан «Олтин бошоқ» корхонасига баланс қиймати 10000 минг сўмлик автомашина 4 йил муддатга лизингга берилган бўлсин. Агар автомашиналарнинг йиллик эскириш коэффициенти 20% эканлиги инобатга олинса, амортизация ажратмалари суммаси тўрт йилга 8000 минг сўмга тенг бўлади ($10000 \times 0,20 \times 4 = 8000$).

Лизинг ставкаси лизинг берувчи томонидан ижарага олган мулкдан фойдаланганлиги учун тўланадиган ҳақ бўлиб, у лизинг берувчининг даромади ҳисобланади. Лизинг ставкасининг мазмуни қарзга олинган маблағлар (ссудалар) учун тўланадиган фоизлар билан бир хилдир. Шу сабабли унинг суммаси фойдаланилган кредит учун фоиз ҳисоблаш тартибига монанд равишда аниқланади:

$$KF = \frac{KM \times FC}{100},$$

бунда, KM — кредит ҳажми; FC — фоиз ставкаси даражаси.

Юқоридаги мисол бўйича KM — кредит ҳажми лизингга берилган автомашинанинг баланс қийматига, яъни 10000 минг сўмга тенг бўлади. Агар банк кредитлари бўйича қарор топган ўртача фоиз ставкаси даражаси (FC) 8% га тенг бўлса,

лизинг ставкаси суммаси тўрт йилга 3200 минг сўмга тенг бўлади ($10000 \times 0,08 = 800 \times 4 = 3200$).

Маълумки, лизинг берувчи — лизинг компаниялари ёки банклар лизинг объектини сотиб олиш билан боғлиқ маркетинг, транспорт ва ходимларга иш ҳақи тўлаш каби харажатларни амалга оширади. Ушбу харажатлар воситачилик харажатлари бўлиб, у лизинг тўловларининг таркибий қисми ҳисобланади. Ушбу харажатлар лизинг берувчига лизинг олувчи томонидан тўланадиган хизмат кўрсатиш мукофоти ҳам дейилади. Воситачилик харажатларининг миқдори қуйидагича аниқланади:

$$BX = \frac{KM \times BC}{100},$$

бунда, KM — кредит ҳажми; BC — воситачилик харажатлари ставкаси. У умумий воситачилик харажатлари суммасини тўлов даврига бўлиб топилади ($BX : T$).

Юқоридаги мисол бўйича воситачилик ставкаси даражаси (BC) йиллик $0,2\%$ га тенг бўлса, воситачилик харажатлари суммаси 80 минг сўмга тенг бўлади ($10000 \times 0,002 = 20 \times 4 = 80$).

Бундан ташқари, лизинг берувчи лизинг объектини сақлаш, уни лизинг олувчига етказиб бериш, ўрнатиш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш бўйича ходимларни ўргатиш ва турли маслаҳатлар бериш каби қўшимча харажатлар қилади. Қўшимча харажатлар ўз ичига қуйидагиларни олади:

$$QX = CX + KX + PX + BX,$$

бунда, CX — хизмат сафари харажатлари; KX — кўрсатилган хизматлар бўйича харажатлар; P — реклама харажатлари; BX — бошқа харажатлар.

Агар QX — қўшимча харажатлар суммаси 60 минг сўмни ташкил этган бўлса, юқоридаги мисол бўйича жами лизинг тўловлари суммаси 11340 минг сўмга тенг бўлади ($8000 + 3200 + 80 + 60 = 11340$).

Лизинг тўловларининг муддати томонларнинг келишувига мувофиқ маълум даврларга бўлиниши, одатда, ҳар ойга, ҳар чоракка ва йилга бўлиб ўрнатилиши мумкин. Лизинг тўловлари суммаси шартномада белгиланган ҳар бир айрим давр учун қуйидагича топилади:

- йиллик тўловлар учун — ЛТ : Т;
- чораклик тўловлар учун — ЛТ : Т : 4;
- ойлик тўловлар учун — ЛТ : Т : 12.

Юқоридаги мисолда топилган жами лизинг тўлови суммаси даврлар бўйича қуйидагича топилади:

- йиллик тўловлар учун — $11140 : 4 = 2785$ минг сўм;
- чораклик тўловлар учун — $11140 : 4 : 4 = 696,2$ минг сўм;
- ойлик тўловлар учун — $11140 : 4 : 12 = 232$ минг сўм.

Бугунги кун амалдаги меъёрий ҳужжатларга асосан, лизинг олувчи лизинг тўловларини амалга ошираётганида, унинг амортизация ажратмаларига, фоизларга, воситачилик ва қўшимча тўловларга алоҳида ажратиб кўрсатган ҳолдаги ёйилмасини илова қилиши шарт.

Лизинг тўловлари келиб тушганидан кейин, банк унинг ёйилмасига мос равишда бухгалтерлик ўтказмаларини амалга оширади: амортизация ажратмалари лизинг ҳисоби юритиладиган ссуда ҳисобварағининг кредитига ўтказиш орқали кредитни тўлашга йўналтирилади; лизинг учун фоиз, воситачилик ҳақи ва бошқа тўловлар банк даромадига қўшилади. Юқоридаги мисолда биринчи йил учун «Олтин бошоқ» корхонаси РАТБ «Ғаллабан»ка жами 2785 минг сўм лизинг тўловлари ўтказилади, ушбу сумманинг 2000000 сўми амортизация ажратмаси бўлиб, 785 минг сўми эса банк даромадига олиб борилади, яъни:

Д-т 2785 минг сўм, лизинг олувчи — «Олтин бошоқ» корхонаси ҳисобварағи ёки банк вакиллик ҳисобварағи (лизинг тўловларининг умумий суммасига).

К-т 2000000 сўм, ссуда ҳисобварағи (амортизация ажратмаси суммасига);

К-т 785 минг сўм, банкнинг даромадлар ҳисобварағи (фоиз суммаси, воситачилик ва бошқа харажатлар суммасига);

Бу ерда шуни қайд этиб ўтиш керакки, лизинг тўловлари лизинг шартномаларидаги келишувларга мувофиқ, ҳар бир айрим ҳолатлар бўйича турлича ҳисобланиши мумкин. Масалан, айрим ҳолатларда лизинг олувчига имтиёзли давр белгиланиши, баъзи ҳолатларда лизинг тўловини кечиктириб тўлашга келишилади.

Ривожланган мамлакатларда эса лизинг тўловлари лизинг олувчи томонидан томонлар келишувига мувофиқ тузилган ва лизинг шартномасининг ажралмас қисми бўлган жадвалга мувофиқ амалга оширилади. Аксарият ҳолатларда лизинг тўловлари унинг барча элементларини қамраб олган ягона

аннуитет формуласи* орқали топилади. Ушбу формула қуйидаги кўринишга эга:

$$ЛТС = АС \frac{КФ : Т}{i - 1 : (1 + КФ : Т)^{Т \times М}}$$

бунда, ЛТС — лизинг тўловлари суммаси; АС — амортизация ажратмалари суммаси; КФ — лизинг ставкаси; Т — тўлов даври; М — лизинг шартномаси муддати.

Ушбу формула ўзида чизиқли график хусусиятини ифода-
лаб, у лизинг тўловлари суммаси шартнома муддати тугагунга қадар ўзгармас катталиқда сақланишини талаб этади.

Лекин бозор иқтисодиёти шароитида мазкур доимий миқдорни белгиловчи айрим элементлар ўзгариши мумкин. Масалан, лизинг объектининг қиймати ва фоиз ставкалари ана шундай ўзгарувчан миқдорлар сирасига киради. Лизинг шартномаси шартларида мазкур ўзгаришлар ҳисобга олин-
ши кўзда тутилган тақдирда, лизинг тўловлари суммасини ҳисоблашда иккита тузатувчи коэффициент қўлланилади.

Биринчи тузатувчи коэффициент (K_1), бу дисконтли кўпа-
ювчи формула бўлиб, ундан лизинг объектининг ўзгарган қолдиқ суммасига нисбатан лизинг тўловлари суммасини аниқлашда фойдаланилади:

$$K_1 = \frac{1}{1 + ҚҚ \times 1 : (1 + КФ : Т)^{Т \times М}}$$

бунда, ҚҚ — лизинг объектининг қолдиқ қиймати.

Иккинчи тузатувчи коэффициент (K_2) эса лизинг тўлов-
ларининг шартномада кўрсатилган қисми олдиндан бўнак тўлови асосида амалга оширилган ҳолатларда қўлланилади:

*Аннуитет бир хил миқдордаги тўловлар тенг оралиқ даврларда мунтазам равишда амалга ошириладиган тўлов усулидир. Бунда маълум суммадаги тўловлар ҳар ой ёки ҳар чоракда ҳисоблаб, тўлаб борилади. Ривожланган мамлакатларда аннуитет усулида тўловларни амалга ошириш бўйича махсус жадваллар ишлаб чиқилган, ушбу жадваллар 4-ва 5-иловаларда келтирилган. 4-илова оддий ёки қўшимча шартларсиз аннуитет, 5-илова эса мураккаб аннуитет бўлиб, унда тўловларни амалга оширишда қўшимча шартлар киритилган бўлади.

$$K_2 = \frac{1}{1 + K\Phi : T}.$$

Башарти, лизинг тўловлари суммасини ҳисоблашда ҳар иккала тузатувчи коэффициент қўлланилган тақдирда, лизинг тўловларининг якуний суммаси дастлабки ҳисобланган лизинг тўловлари суммасини иккала коэффициентга кўпайтириш натижасида ҳосил қилинади, яъни:

$$ЯС = ЛТС \times K_1 \times K_2,$$

бунда, ЯС — якуний сумма.

Бугунги кунда аннуитетнинг анча соддалашган формуллари қўлланилмоқда.

Масалан, оддий аннуитетнинг бўлғуси қиймати қуйидаги формула билан ҳисобланмоқда:

$$FV = R \times \left\{ \frac{1 - 1/(1+i)^n}{i} \right\},$$

бунда, i — фоиз ставкаси; n — даврлар сони; R — даврлараро тўлов суммаси; FV — бўлғуси қиймат.

Оддий аннуитетнинг жорий қиймати қуйидаги формула билан ҳисобланмоқда:

$$PV = R \times \left\{ \frac{1 - 1/(1+i)^n}{i} \right\},$$

бунда, i — фоиз ставкаси; n — даврлар сони; R — даврлараро тўлов суммаси; PV — жорий қиймат.

Лизинг тўловларини халқаро андозалар асосида амалга ошириш ўзига хос хусусиятларга эга. Шу сабабли лизинг тўловларининг халқаро андозалар бўйича бухгалтерия ҳисоби юритиш қоидалари кейинги мавзуда батафсил берилади.

ЛИЗИНГ ОПЕРАЦИЯЛАРИНИНГ ХАЛҚАРО АНДОЗАЛАР БЎЙИЧА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА ҲИСОБОТИ

Лизинг операцияларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш ва уни молиявий ҳисоботларда акс эттириш масалалари алоҳида илмий изланишни талаб қилади ёки мустақил мавзу ҳисобланади. Шу сабабли мазкур масалани ушбу кичкина китобда ҳар томонлама таҳлил этиш ва атрофлича ёритиш имкониятлари мавжуд эмас.

Биз лизинг операцияларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш республика тадбиркорлари учун муҳим аҳамиятга эга эканлигини инобатга олган ҳолда, ушбу масаланинг бухгалтерия ҳисоби халқаро андозалари талаблари асосида юритиш тартибини бериш билан чегараланамиз. Мазкур амаллар ўқувчига қулай ва тушунарли бўлиши учун, улар лизинг олувчи ва лизинг берувчи фаолиятлари бўйича бўлинган ҳолда алоҳида тақдим этилади.

Лизинг операцияларининг бухгалтерия ҳисобини халқаро андозалар бўйича юритишда қуйидаги иборалар қўлланилганлиги боис, уларга тушунтиришлар бериш лозим, деб ҳисоблаймиз:

♦ **минимал лизинг (ижара) тўловлари** — лизинг олувчи томонидан ижара муддати давомида амалга ошириладиган тўловлар суммаси (хизмат кўрсатиш харажатлари ва солиқ тўловларидан ташқари);

♦ **ялпи ижара инвестицияси** — минимал лизинг (ижара) тўловлари суммаси билан кафолатланмаган қолдиқ суммаси йиғиндиси;

♦ **соф ижара инвестицияси** — ялпи ижара инвестицияси суммаси билан тўланмаган молиявий даромадлар суммаси ўртасидаги фарқ (айирмаси);

♦ **шартли лизинг тўловлари** — лизинг олувчи ва лизинг берувчи ўртасидаги келишувга биноан, лизинг тўловлари суммаси аниқ белгиланмасдан, шартнома муддати давомида бозор конъюнктураси ўзгаришини ҳисобга олган ҳолда ўрнатилиб бориладиган тўловлар суммаси;

♦ **кафолатланган қолдиқ сумма** — лизинг тўловларига киритилган ва шартнома муддати тугагандан кейин лизинг олувчи томонидан лизинг берувчига тўлаб бериши кафолатланган сумма;

♦ **кафолатланмаган қолдиқ сумма** — лизинг тўловларига киритилмаган ва шартнома муддати тугагандан сўнг лизинг олувчи томонидан лизинг берувчига лизинг объектининг қолдиқ қийматини тўлаб бериши кафолатланмаган сумма;

♦ **ҳақиқий қиймати** — лизинг объектининг бозор қиймати бўлиб, уни яхши биладиган шахслар томонидан келишилган нархда сотиб олиш мумкин бўлган баҳоси;

♦ **минимал лизинг (ижара) тўловларининг жорий қиймати** — бўлғуси лизинг (ижара) тўловлари суммасининг дисконтлаштирилган миқдори;

♦ **тўланмаган молиявий даромадлар** — ялпи ижара инвестицияси суммаси билан соф ижара инвестицияси суммаси ўртасидаги фарқ (айирмаси).

Лизинг операцияларининг бухгалтерия ҳисоби Молиявий ҳисоботлар халқаро андозаларининг 17-шаклига мувофиқ амалга оширилади.

Лизинг олувчи томонидан халқаро андозалар бўйича лизинг операцияларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш ва ҳисоботларда акс эттириш тартиби

Лизинг бўйича ижарага олинган мол-мулкнинг ҳисоби лизинг олувчининг балансида асосий восита сифатида юритилади ҳамда корхона тасарруфидаги бошқа асосий воситалар қаторида унга амортизация ажратмалари ҳисобланади ва қонунчиликда кўзда тутилган ҳолларда мулк солиғи тўланади. Ёки лизинг объектининг ҳисоби лизинг олувчининг ўз мулки тариқасида амалга оширилади.

Балансда лизинг объектининг қиймати, унинг ҳаққоний (бозор) қиймати ва шартномада белгиланган жорий лизинг тўловлари миқдорининг қайси бири паст бўлса, ўша суммада акс эттирилиши лозим. Шу билан биргаликда, лизинг объекти қийматига лизинг берувчи томонидан уни балансга қабул қилгунча амалга оширган бевосита харажатлари ҳам қўшилади.

Лизингга олинган ускуналар лизинг олувчи томонидан балансда сотиб олинган активлар ва қабул қилинган мажбуриятлар сифатида акс эттирилади. Лизинг объекти қабул қилиш далолатномаси имзолангандан сўнг, лизинг олувчи томонидан балансга қабул қилинади.

Ўқувчига тушунарли бўлиши учун ушбу мураккаб жараённи яна мисол билан тушунтирамиз. РАТБ «Ғаллабанк» 2001 йилда баланс қиймати 10000 минг сўмлик компьютерни 5 йил муддатга АТБ «Алоқабанк»га молиявий лизинг бўйича ижарага берган. Йиллик лизинг тўловлари суммаси 3000 минг сўм ва фоиз ставкаси 15,24% қилиб белгиланган.

Лизинг олувчи бўлмиш АТБ «Алоқабанк» баланс қиймати 10000 минг сўмлик компьютерни қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари орқали балансга қабул қилади:

Д-т «Молиявий (капитал) ижарага қабул қилинган ускуналар» ҳисобварағи 10000 минг сўм;

К-т «Молиявий (капитал) ижара бўйича мажбуриятлар» ҳисобварағи 10000 минг сўм.

Лизинг шартномасига мувофиқ, АТБ «Алоқабанк» лизинг тўловларини амалга ошириши лозим. Бухгалтерия ҳисобининг халқаро андозаларига асосан, лизинг тўловлари лизинг олувчининг фаолияти нуқтаи назаридан икки қисмга — асосий қарз мажбуриятларини тўлаш ва молиявий харажатларга бўлинди. Молиявий харажатлар фоиз тўловлари суммасидан иборат бўлиб, унинг миқдори лизинг объектининг баланс қиймати билан умумий лизинг тўловлари ўртасидаги фарққа тенг бўлади.

Юқоридаги мисол бўйича молиявий харажатларнинг умумий суммаси 5000 минг сўмга тенг бўлади, чунки умумий лизинг тўловлари суммаси 15000 минг сўм ($3\,000 \times 5 = 15\,000$), лизинг объектининг баланс қиймати эса 10 000 минг сўмга тенгдир, яъни $15\,000 - 10\,000 = 5\,000$.

Молиявий харажатлар суммаси умумий ижара муддатига мутаносиб равишда шундай тақсимланадики, бунда фоиз ставкасининг даражаси ҳар бир тўлов даври учун бир хил ўзгармас даражада сақлаб қолинади. Ёки биринчи ва энг охириги лизинг тўловларида қўлланилган фоиз ставкасининг даражаси бир-бирига тенг бўлади.

Юқоридаги мисол бўйича АТБ «Алоқабанк»да молиявий харажатлар ва асосий қарз мажбуриятларини тўлаш беш йил давомида қуйидагича тақсимланади:

Сана	Йиллик лизинг тўлови	Молиявий харажатлар (фоиз 15,24%)	Тўланган қарз мажбурияти суммаси	Тўланмаган қарз мажбурияти қолдиғи
2001 йил	3000,0	1524	1476	10000
2002 йил	3000,0	1299	1701	8524
2003 йил	3000,0	1040	1960	6823
2004 йил	3000,0	741	2259	2604
2005 йил	3000,0	396	2259	2604
Жами	15000,0	5000,0	10000,0	0

2001 йилда жами тўланмаган мажбурият 10000 минг сўмга тенг эди, йил давомида жами 3000 минг сўм лизинг тўловлари ҳисобланиши лозим, шундан 1524 минг сўми ($10\,000 \times 15,24\% = 1524$) молиявий харажатлардан ва 1 476 минг сўми ($3000 - 1524 = 1476$) — тўланган қарз мажбуриятларидан иборат.

2002 йилда жами тўланмаган мажбурият 8524 минг сўмга тенг бўлади ($10000 - 1476 = 8524$), йил давомида жами 3000 минг сўм лизинг тўловлари ҳисобланиши лозим, шундан 1299 минг сўми ($8524 \times 15,24\% = 1299$) молиявий харажатлардан ва 1701 минг сўм ($3000 - 1299 = 1701$) тўланган қарз мажбуриятларидан иборат.

2003 йилда жами тўланмаган мажбурият 6 823 минг сўмга тенг бўлади ($8524 - 1701$), йил давомида жами 3000 минг сўм лизинг тўловлари ҳисобланиши лозим, шундан 1040 минг сўми ($6823 \times 15,24\% = 1040$) молиявий харажатлардан ва 1960 минг сўм ($3000 - 1040 = 1960$) тўланган қарз мажбуриятларидан иборат.

2004 йилда жами тўланмаган мажбурият 4863 минг сўмга тенг бўлади ($6823 - 1960 = 4863$), йил давомида жами 3000 минг сўм лизинг тўловлари ҳисобланиши лозим, шундан 741 минг сўми ($4863 \times 15,24\% = 741$) молиявий харажатлардан ва 2259 минг сўм ($3000 - 741 = 2259$) тўланган қарз мажбуриятларидан иборат.

2005 йилда жами тўланмаган мажбурият 2604 минг сўмга тенг бўлади ($4863 - 2259 = 2604$), йил давомида жами 3 000 минг сўм лизинг тўловлари ҳисобланиши лозим, шундан 396 минг сўми ($2604 \times 15,24\% = 396$) молиявий харажатлардан ва 2604 минг сўм ($3000 - 396 = 2604$) тўланган қарз мажбуриятларидан иборат.

Шундай қилиб, жами беш йил давомида АТБ «Алоқа-банк» томонидан 5000 минг сўмлик молиявий харажатлар ва 10000 минг сўмлик асосий қарз мажбуриятлари шартнома муддатларида тўланади.

АТБ «Алоқабанк» томонидан молиявий харажатлар суммаси умумий ижара муддатига мутаносиб равишда шундай тақсимландики, бунда фоиз ставкасининг даражаси ҳар бир тўлов даври учун бир хил — 15,24% миқдорда ўзгармас даражада сақлаб қолинди. Ушбу тўловлар аннуитет усулида амалга оширилган, яъни ҳар йили 3 000 минг сўм миқдоридида тўловлар ўтказиб борилган.

Биз ўқувчига тушунарли бўлиши учун тўлов даврини шартли равишда бир йил қилиб белгиладик. Амалдаги тамойилларга асосан эса молиявий харажатлар ҳар ойда, албатта, ҳисобланиши лозим ва шартномада белгиланган муддатларда тўланади. Асосий қарзни тўлаш ва лизинг объекти бўйича амортизация ажратмалари ҳисоблаш ҳам шундай тартибда амалга оширилади.

Маълумки, молиявий харажатлар бухгалтериянинг ҳисоблаш усулида олдин ҳисобланади, сўнгра тўланади. Ёки бунда иккита бухгалтерия ёзувлари амалга оширилади.

Молиявий харажатлар ҳисобланганда амалга ошириладиган бухгалтерия ўтказмаларини ҳам юқоридаги АТБ «Алоқабанк» мисолида кўриб чиқамиз. 2001 йил учун АТБ «Алоқабанк» томонидан қуйидаги бухгалтерия амаллари бажарилади:

Д-т «Молиявий (капитал) ижара бўйича харажатлар» ҳисобварағи 1524 минг сўм;

К-т «Тўлаш учун ҳисобланган фоизлар» ҳисобварағи 1524 минг сўм.

Лизинг тўловлари нафақат молиявий харажатларни, балки шу муддатларда тўланадиган асосий қарз суммасини ҳам ўз ичига олади. Асосий қарз суммасини тўлаш молиявий харажатларни тўлаш билан бир вақтда амалга оширилади. Одатда, лизинг тўловлари ҳар ойда мунтазам равишда тўлаб борилади.

Лизинг тўловларини бажаришда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

Д-т «Тўлаш учун ҳисобланган фоизлар» ҳисобварағи 1524 минг сўм;

Д-т «Молиявий (капитал) ижара бўйича мажбуриятлар» ҳисобварағи 1476 минг сўм;

К-т Касса ёки лизинг берувчининг ҳисобварағи 3 000 минг сўм.

Лизинг тўловлари шартномада белгиланган муддатларда мунтазам равишда юқоридаги бухгалтерия амаллари орқали амалга оширилади ва йил якунида молиявий ҳисоботларда тўла акс эттирилади.

Юқорида айтиб ўтилганидек, АТБ «Алоқабанк» томонидан лизингга олинган компьютерга амортизация ажратмалари ҳам ажратилиб борилиши лозим. АТБ «Алоқабанк» ўз тасарруфидаги бошқа асосий воситаларга қандай тартибда амортизация ажратса, лизингга олган компьютерга ҳам шундай тартибда амортизация ажратмалари амалга оширади. Амортизация ажратмалари ҳисобланганда, қуйидаги бухгалтерия амаллари бажарилади:

Д-т «Амортизация харажатлари» ҳисобварағи 2000 (10000:5) минг сўм;

Д-т «Молиявий (капитал) ижара бўйича амортизация жамғармаси» ҳисобварағи 2000 минг сўм.

Ушбу мисол бўйича АТБ «Алоқабанк» томонидан шартнома муддати давомида лизинг объекти тўлиқ амортизация қилинади ва у қуйидаги бухгалтерия амаллари ёрдамида банк балансидан чиқарилади:

Д-т «Молиявий (капитал) ижара бўйича амортизация жамғармаси» ҳисобварағи 10000 сўм;

К-т «Молиявий (капитал) ижарага қабул қилинган ускуналар» ҳисобварағи 10000 минг сўм.

Борди-ю, шартнома муддати тугагандан сўнг лизинг объектининг қолдиқ суммаси мавжуд бўлса, у лизинг олувчининг мулкига ўтиши лозим ва лизинг бўйича қўлланилган ҳисобварақлар беркилади. Ушбу жараён сўнгги лизинг тўловларини бажариш билан бир вақтда амалга оширилади ва қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

Д-т «Асосий воситалар» ҳисобварағи (умумий суммага);

Д-т «Молиявий (капитал) ижара бўйича амортизация жамғармаси» ҳисобварағи (қолдиқ суммага);

К-т «Молиявий (капитал) ижарага қабул қилинган ускуналар» ҳисобварағи (умумий суммага);

К-т «Асосий воситалар бўйича амортизация жамғармаси» ҳисобварағи (қолдиқ суммага).

Ушбу амаллар бажарилиши билан лизинг объекти лизинг олувчининг мулкига ўтади ва молиявий ҳисоботларда шу тарзда акс эттирилади.

Лизинг берувчи томонидан халқаро андозалар бўйича лизинг операцияларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш ва ҳисоботларда акс эттириш тартиби

Лизинг объекти лизинг берувчининг балансида асосий восита сифатида эмас, балки дебитор қарз сифатида соф ижара инвестиция харажатлари суммасига тенг қийматда акс этиши лозим. Соф ижара инвестиция харажатлари лизинг объектини сотиб олиш ва лизинг берувчига етказиб бериш билан боғлиқ харажатларни ўз ичига олади. Соф ижара инвестиция харажатлари суммаси билан лизинг тўловлари суммаси ўртасидаги фарқ лизинг берувчининг даромади ҳисобланади.

Лизинг берувчи лизинг объектини сотувчи билан олди-сотди шартномаси тузганда, қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

Д-т «Олдиндан тўланган активлар» ҳисобварағи;

К-т Касса.

Қабул қилиш далолатномаси имзолангандан сўнг лизинг компанияларида қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

Д-т «Молиявий ижарага (капитал) берилган кредитлар» ҳисобварағи;

К-т «Олдиндан тўланган активлар» ҳисобварағи.

Банкларда эса «Олдиндан тўланган активлар» ҳисобварағидан ссуда ҳисобварағига кирим қилинади.

Борди-ю, тўлов қабул қилиш далолатномаси тузилгандан сўнг амалга оширилган тақдирда, қуйидаги бухгалтерия амаллари бажарилади:

Д-т «Молиявий ижарага (капитал) берилган кредитлар» ҳисобварағи;

Д-т «Молиявий (капитал) ижарага қабул қилинган ускуналар» ҳисобварағи;

К-т «Молиявий (капитал) ижарага қабул қилинган ускуналар» ҳисобварағи;

К-т Касса.

Ушбу мураккаб жараён ўқувчига тушунарли бўлиши учун яна мисолга мурожаат қиламиз. РАТБ «Ғаллабанк» 2001 йилда баланс қиймати 10000 минг сўмлик компьютерни 5 йил муддатга АТБ «Алоқабанк»ка молиявий лизинг бўйича ижарага берган. Йиллик лизинг тўловлари суммаси 3000 минг сўм ва фоиз ставкаси 15,24% қилиб белгиланган.

Лизинг берувчи бўлмиш РАТБ «Ғаллабанк» баланс қиймати 10000 минг сўмлик компьютерни лизингга берганда, қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади:

Д-т «Ссуда» ҳисобварағи 10000 минг сўм;

К-т «Асосий воситалар» (компьютер) ҳисобварағи 10000 минг сўм.

Борди-ю, РАТБ «Ғаллабанк» компьютерни бевосита сотувчидан олиб лизинг олувчи — АТБ «Алоқабанк»ка етказиб берган бўлса, унда қуйидаги бухгалтерия амалларини бажаради:

Д-т «Ссуда» ҳисобварағи 10000 минг сўм;

К-т Сотувчининг ҳисобварағи ёки касса 10000 минг сўм.

Лизинг тўловлари лизинг берувчининг фаолияти нуқтаи назаридан икки қисмдан — дебитор қарзлар (ссуда)ни тўлаш суммаси ва молиявий даромадлардан иборат бўлади. Молиявий даромадлар суммаси умумий ижара муддатига мутаносиб равишда шундай тақсимланадики, бунда фоиз ставкасининг даражаси ҳар бир тўлов даври учун бир хил ўзгармас даражада сақлаб қолинади.

Юқоридаги мисол бўйича молиявий даромадларнинг умумий суммаси 5000 минг сўмга тенг бўлади, чунки уму-

мий лизинг тўловлари суммаси 15000 минг сўм ($3000 \times 5 = 15000$), соф ижара инвестиция харажатлари суммаси эса 10000 минг сўмга тенгдир, яъни $15000 - 10000 = 5000$.

РАТБ «Ғаллабанк» томонидан молиявий даромадлар суммаси ижара муддатига мутаносиб равишда шундай тақсимланадики, бунда фоиз ставкасининг даражаси ҳар бир тўлов даври учун бир хил ўзгармас, яъни 15,24% даражада сақлаб қолинади.

Юқоридаги мисол бўйича РАТБ «Ғаллабанк» молиявий даромадлар ва ссуда қарзлари тўлови беш йил давомида қуйидагича тақсимланади:

Сана	Йиллик лизинг тўлови	Молиявий даромадлар (фоиз 15,24%)	Тўланган ссуда қарзлари	Тўланмаган ссуда қолдиғи
2001 йил	3000,0	1524	1476	10000
2002 йил	3000,0	1299	1701	8524
2003 йил	3000,0	1040	1960	6823
2004 йил	3000,0	741	2259	4863
2005 йил	3000,0	396	2604	2604
Жами	15000,0	5000,0	10 000,0	0

РАТБ «Ғаллабанк» томонидан тўлдириладиган ушбу жадвалдаги кўрсаткичлар, АТБ «Алоқабанк» томонидан лизинг тўловларини амалга ошириш бўйича тузилган жадвалдаги кўрсаткичлар каби ҳисобланади. Фақат молиявий харажатлар - молиявий даромадлар, амортизация ажратмалари - тўланган ссуда суммаси ва тўланмаган мажбурият - тўланмаган ссуда қолдиғи номларини эгаллайди.

Биз ўқувчига тушунарли бўлиши учун тўлов даврини шартли равишда бир йил қилиб белгиладик. Амалдаги тамойилларга асосан эса молиявий даромадлар ҳар ойда, албатта, ҳисобланиши лозим ва бунда қуйидаги бухгалтерия ёзувлари берилади:

Д-т «Олиш учун ҳисобланган фоизлар» ҳисобварағи 1524 минг сўм;

К-т «Молиявий ижара бўйича фоизли даромадлар» ҳисобварағи 1524 минг сўм.

Лизинг тўловлари келиб тушганда, қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

Д-т АТБ «Алоқабанк» вакиллик ҳисобварағи 3000 минг сўм;

К-т «Ссуда» ҳисобварағи 1476 минг сўм;

К-т «Олиш учун ҳисобланган фоизлар» ҳисобварағи 1524 минг сўм.

2005 йилда АТБ «Алоқабанк» томонидан РАТБ «Ғаллабанк»ка охириги лизинг тўловлари келиб тушганда ссуда қарзи тўланган ҳисобланади ва ссуда ҳисобварағи ҳамда молиявий даромадлар ҳисобварағи ҳам мос равишда ёпилади.

Биз ушбу операцияларни лизинг берувчи сифатида банклар иштирок этган ҳолда ёритдик. Агар лизинг берувчи лизинг компаниялари бўлган тақдирда лизинг тўловлари келиб тушганда, улар қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари беришади:

Д-т Лизинг олувчининг ҳисобварағи ёки касса;

К-т «Молиявий ижарага (капитал) берилган кредитлар» ҳисобварағи;

К-т «Олиш учун ҳисобланган фоизлар» ҳисобварағи.

Энг сўнги лизинг тўловлари келиб тушгандан сўнг дебитор қарзлар қопланиши лозим ва мазкур ҳисобварақлар ёпилади.

IV БЎЛИМ

ЛИЗИНГ ВА ЎЗБЕКИСТОН

Хўш, ҳозир бизнинг Ўзбекистонда лизингнинг аҳволи қандай? Ҳукуратимиз томонидан ушбу истиқболли соҳани ривожлантириш бўйича қандай тадбирлар амалга оширилмоқда?

Ўзбекистон ҳукумати мустақиллик йилларининг дастлабки кунлариданоқ лизинг амалиётларини ривожлантиришга алоҳида эътибор бериб келмоқда. Олиб борилган ташкилий ва молиявий тадбирлар натижасида республика иқтисодиётига лизинг жадал кириб келмоқда.

Биринчи лизинг операцияси 1993 йилда Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки томонидан амалга оширилган бўлиб, Ўзбекистон ҳаво йўлларида чет эл компанияларидан лизинг орқали самолётлар харид қилинган. Бугунги кунда мазкур банкнинг лизинг операциялари суммаси 600 млн АҚШ долларидан ортиб кетди. Миллий банк билан биргаликда ҳозир яна 8 та тижорат банки шундай самарали молия операцияларини амалга оширмоқда. Қуйидаги жадвалда 2002 йил давомида республиканинг 11 та тижорат банки томонидан ўтказилган лизинг амалиётлари бўйича маълумотлар келтирилган:

Банклар номи	Амалга оширилган лизинг операциялари		Лизинг предметлари
	Миқдори	Минг АҚШ долл. эквивалентига	
Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки	4	378568	Самолётлар
АТ "Пахтабанк"	68	2677	Қ/ҳ техникаси, автотранспорт
ДАТ "Ўзуйжойжамгармабанк"	29	1129	Автотранспорт, технологик ускуналар
АТ "Савдогарбанк"	5	769	Қ/ҳ техникаси
АТ "Трастбанк"	1	138	АЁҚШ
АИТ "Ипак йўли"	30	778	Автотранспорт, компьютерлар

Марказий Осиё ҳамкорлик ва ривожлантириш банкнинг Тошкент шаҳридаги шуъба банки	3	888	Технологик ускуналар
АТБ "Алоқабанк"	5	160	Полиграфик ускуналар, фотолаборатория
ХОАТ "Хиф-банк"	6	71	Автотранспорт
ДАТ "Тадбиркорбанк"	103	220	Қ/ҳ техникаси
РАТБ "Ғаллабанк"	7	103	Қ/ҳ техникаси, автотранспорт

2002 йилда эса республика тижорат банклари томонидан 1,3 млрд сўм ҳажмда 154 та янги лизинг лойиҳалари амалга оширилди ва ўтган 2001 йилга нисбатан уларнинг ҳажми 30%га ошди. Шуниси қувонарлики, республиканинг яна икки йирик банклари — РАТБ «Ғаллабанк» ва АТ «Тадбиркорбанк» ҳам ўтган йилда лизинг амалиётларини бошлашди.

Бундан ташқари, тижорат банклари бевосита ўз миқозлари-га лизинг хизмати кўрсатиш билан бир қаторда, лизинг компаниялари фаолиятларини кредитлаш билан ҳам шуғулланишмоқда.

Тижорат банклари билан бир қаторда, республикада бугунги кунда 6 та махсус лизинг компаниялари ўз фаолиятини бошлаб юборишган. Энг биринчи лизинг компанияси «Ўзбеклизинг Интернейшнл АЖ» 1995 йилда Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки, «Мейбанк», ЕТТБ ва ХМ иштирокида таъсис этилган эди.

Қуйидаги жадвалда 2002 йил давомида республиканинг 6 та лизинг компаниялари фаолиятлари тўғрисида айрим маълумотлар келтирамиз:

Номи	Таъсисчилар таркиби	Сармоя (АҚШ долл. эквивалент.)	Ихтисослиги	Амалга оширилган лойиҳалар сони	Амалга оширилган лойиҳаларнинг суммаси (АҚШ долл. экв.)
Ўзбеклизинг Интернейшнл АЖ	Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки-35%, "Мейбанк"-35%, ЕТТБ-15%, ХМ-15%	6 млн	Ускуналарнинг импорти 50 мингдан 1,2 млн. АҚШ долл. гача	40	9,4 млн

Осиё-Европа траст компанияси	100% хориж корхонаси	50 минг	Усуналарнинг импорти, кичик ва ўрта бизнес корхоналарини инвестициялаш	10	3,6 млн
"Барака" универсал лизинг компанияси	1. Ўзбекистон Банklar Ассоциацияси- 75% 2. "Ўзинвест-проект" - 16,7% 3. ТБ "Ипак йўли" - 8,3%	1 млн	Ички лизинг, 100АҚШ долл. дан 60 минггача сўмдаги қийматда	97	9,1 млн
"ЎзКейс - агролизинг"	"Кейс Кредит Холдинг ЛТД" - 51% Ўзбекистон Банklar Ассоциацияси - 49%	5 млн	"КЕЙС" қ/ҳ техника-сининг лизинги	37	7,2 млн
"Ўзсельхозмаш-лизинг"	"Ўзсельхозмаш-холдинг" - 14% "Пахтабанк" - 10%, 459 акционерлар, 10%дан ортиқ бўлмаган улуш билан	1,5 млн	Маҳаллий қ/ҳ техни-қасининг лизинги	4420	152,9 млн
АЛ "Ўзавиа-лизинг"	ТАИЧБ ДАЖ-71,42% Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки - 8,16% "Асака" ДАТБ-8,16% Г И РУ- 8,16% ГАВ "Ўзпромаш-импекс"-4,08%	24,5 млн	ТАИЧБ ДАЖ маҳсулотининг лизинги	1	15 млн

2002 йилда эса лизинг компаниялари томонидан 2310 та лизинг амалиётлари амалга оширилган ва уларнинг ҳажми 45,6 млрд сўмни ташкил этган. Кўришиб турибдики, лизинг компаниялари ўтган йилда бу йўналишда тижорат банклари-га қараганда анча фаол ҳаракат қилишган.

Юқорида келтирилган маълумотлар республикада лизинг ривожланаётганлигини тасдиқлаб турибди. Лекин республикада ҳали бу қулай инвестиция воситасидан етарли даражада фойдаланишга эришилгани йўқ. Масалан, 2001 йилда кичик ва ўрта бизнес субъектлари импорт ускуналарининг қиймати 310 млн АҚШ долларига тенг бўлган бўлса, шундан бор-

йўғи 2,61 млн АҚШ доллари ёки 0,84% лизинг операцияларига тегишлидир. Бошқа ривожланаётган мамлакатларда бу кўрсаткич 5-10%, ривожланган мамлакатларда эса 30%ни ташкил этмоқда.

Хўш, лизинг хизматининг оммавийлашувига нима халақит бермоқда?

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 28 августдаги «Лизинг тизими ривожланишини янада рағбатлантириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармониغاча молиявий лизинг операцияларини амалга оширишда солиқ ва божхона тўловлари билан боғлиқ жуда катта чегараланишлар мавжуд эди. Мазкур фармон бўйича лизингни ривожлантириш учун янги имтиёзлар яратилди. Яъни, лизинг тўловлари қўшилган қиймат солиғидан, банк кафолати остида лизинг бўйича республикага импорт қилинаётган мол-мулк божхона тўловларидан ҳамда лизинг олувчи лизинг объекти бўйича мулк солиғидан озод этилди. Бундан ташқари, кредит ҳисобига амалга оширилган лизинг операциялари бўйича даромад солиғи базаси кредит фоизлари суммасига камайтирилди. Албатта, ушбу фармон бўйича яратилган имтиёзлар келажакда мамлакатда лизинг операцияларининг ривожланишига туртки бўлади.

Лекин шунга қарамасдан, ҳали лизинг объекти ўз ҳаракатида барча солиқ чегараланишларидан холос бўлганича йўқ. Барча ривожланган мамлакатларда лизингнинг дастлабки ривожланиш босқичи давлат томонидан қўллаб-қувватланган, бунда, айниқса, лизинг амалиётлари бўйича берилган солиқ имтиёзлари катта аҳамият касб этган. Масалан, айрим мамлакатларда лизинг бўйича сарфланган харажатлар солиққа тортадиган базани ҳисоблашда чегириб ташланади ва жадаллаштирилган амортизация қўлланган ҳолларда ҳам солиқ бўйича имтиёзлар яратилган. Шу боис республикада лизинг амалиётларини янада ривожлантириш мақсадида солиқлар бўйича қўшимча имтиёзлар берилиши лозим. Масалан, лизинг компаниялари ва тижорат банкларини лизинг амалиётларидан олган фойдасидан солиқ тўлашни маълум муддатга бекор қилиш ёки унинг ҳажмини сууда амалиётлариникига нисбатан сезиларли даражада камайтириш мақсадга мувофиқ бўларди.

Шу билан бирга, лизинг операцияларининг оқсаб қолишига сабаб, бизнинг фикримизча, инвесторларнинг, айниқса, кичик ва ўрта бизнес соҳиблари малакасининг пастлиги,

ўзига қандай асбоб-ускуна кераклигини аниқ билмаслиги ва ҳали лизинг операциялари моҳиятини тўла тушуниб етмаганлигидадир. Бундан ташқари, лизинг компанияларининг молиявий жиҳатдан ночор эканлиги, аниқроғи, молиявий маблағларга муҳтож бўлиб қолганлигидадир. Шунинг учун ҳам уларнинг асосий операцияларини тижорат банклари молиялаштирмоқда.

Қўшимча равишда яна шуни айтиш керакки, ҳали ҳам республикада тарғибот ишларини олиб бориш тадбирларига етарли эътибор бермай келинмоқда. Жойларда тадбиркорларга мана шундай янги қулай ва манфаатли молия хизматлари тўғрисида ташвиқот ишлари яхши йўлга қўйилмаган.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ЛИЗИНГ БЎЙИЧА ҚОНУНЧИЛИК ҲУЖЖАТЛАРИ

Мамлакатда лизинг бўйича асосий қонунчилик ҳужжатлари бўлиб 1995 йил 21 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодекси (587-599-моддалар) ва Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрелдаги «Лизинг тўғрисида»ги Қонуни ҳисобланади. Мамлакатда ҳўжалик субъектлари ва лизинг компаниялари ҳамда тижорат банклари томонидан амалга ошириладиган лизинг амалиётлари асосан шу икки ҳужжат талаблари асосида тартибга солинмоқда. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси томонидан имзоланиб ратификация қилинган ва 2001 йил 1 февралдан кучга кирган Халқаро молиявий лизинг тўғрисидаги Конвенция ҳам республикада халқаро молиявий амалиётларни тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатларидан бири саналади.

Республикада лизинг муносабатларини янада такомиллаштириш учун янги имкониятлар ва имтиёзлар яратиш ҳамда унинг ривожланишига тўғаноқ бўладиган тўсиқларни олиб ташлаш, шунингдек, қонунчиликни халқаро андозалар талабларига мослаштириш мақсадида янги қонунчилик ҳужжатлари қабул қилинмоқда. Жумладан, 2002 йил 28 августда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Лизинг тизими ривожланишини янада рағбатлантириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони қабул қилинди. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 13 декабрдаги 447-II сонли Қонуни билан республиканинг юқоридаги лизингга

оид бўлган икки қонунчилик ҳужжатига бир вақтда тегишли ўзгартиришлар киритилди.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш зарурки, мазкур ўзгартиришларни киритишдан олдин республика қонунчилик ҳужжатларида лизинг моҳиятини аниқловчи ва ушбу амалиётларни ўтказиш бўйича белгиланган талабларнинг биз олдинги бўлимларда қараб чиққан халқаро андозалардан бирмунча фарқ қиладиган жиҳатлари мавжуд эди.

Келинглар, энди бевосита мазкур ҳужжатларда лизинг моҳияти қандай ёритилганлигини таҳлил қилиб кўрайлик.

«Лизинг тўғрисида»ги Қонуннинг 2-моддасига мувофиқ, **лизинг(молиявий ижара) — бу ижара муносабатларининг алоҳида тури бўлиб**, унда бир тараф (лизинг берувчи) иккинчи тараф (лизинг олувчи)нинг топшириғига биноан учинчи тараф (сотувчи)дан лизинг шартномасида шартлашилган мол-мулк (лизинг объекти)ни мулк қилиб сотиб олади ва уни шу шартномада белгиланган шартларда ҳақ эвазига эғалик қилиш ва фойдаланиш учун лизинг олувчига ўн икки ойдан ортиқ муддатга беради. Бунда лизингда лизинг шартномаси қуйидаги шартлардан бирига мувофиқ бўлиши керак:

- лизинг шартномасининг муддати тугагач, лизинг объекти лизинг олувчининг мулки бўлиб ўтса;

- лизинг шартномасининг муддати лизинг объекти хизмат муддатининг 80 фоизидан ортиқ бўлса ёки лизинг объектининг лизинг шартномаси кейинги қолдиқ қиймати унинг бошланғич қийматининг 20 фоизидан кам бўлмаса;

- лизинг шартномаси муддати тугагач, лизинг олувчи лизинг объектини бозор қийматидан паст нарҳда тўлаб сотиб олиш ҳуқуқига эга бўлса, бунда ана шу ҳуқуқни амалга ошириш кундаги лизинг объекти қиймати асос бўлади;

- лизинг шартномаси амал қиладиган давр учун лизинг тўловларининг умумий суммаси лизинг объекти қийматининг 90 фоизидан ортиқ бўлса.

Бизнинг фикримизча, қонунда белгиланган мазкур янги таърифда лизинг тўғрисидаги олдинги тушунчага қуйидаги ижобий қоидалар қўшилди:

1. «Молиявий лизинг» ибораси бевосита «лизинг (молиявий ижара)» сўзига алмаштирилди.

2. Лизинг берувчи лизинг объектини мулк қилиб сотиб олиши ёки лизинг объекти лизинг шартномаси тугагунча лизинг берувчининг мулки бўлиб ҳисобланиши қонунда мустақамланди.

3. Лизинг шартномаси муддати ўн икки ойдан кам бўлмаслиги талаби ўрнатилди.

4. Лизинг олувчига лизинг шартномаси муддати тугагач, лизинг объектини бозор қийматидан паст нархда тўлаб сотиб олиш ҳуқуқи берилди.

Кўриниб турибдики, ушбу ўзгартиришлар орқали қонунчилик ҳужжатларидаги лизинг моҳияти халқаро ҳуқуқий меъёрларга мослаштирилди. Айниқса, молиявий лизинг тушунчаси лизинг ёки молиявий ижара ибораси билан алмаштирилиши юқоридаги фикримизнинг ёрқин мисолидир.

Лекин ушбу ҳужжат меъёрлари фақат лизинг (молиявий ижара)га тааллуқли ҳолга келтирилиб, ундан халқаро амалиётларда ҳали кенг кўламда қўлланилаётган операцион лизинг меъёрлари батамом чиқариб ташланди. Натижада операцион лизинг амалиётларини тартибга солувчи ҳуқуқий асосларга маълум томондан путур етди. Тўғри, республикада 1991 йил 19 ноябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Ижара тўғрисида»ги Қонуни мавжуд. Лекин ушбу ҳужжат жорий лизинг амалиётларини тартибга солувчи ҳужжат бўлиб хизмат қилишга бугунги кунда қодир эмас. Шу сабабли ушбу ҳужжатни ҳам бугунги кун талаблари асосида қайта кўриб чиқиш зарур.

Айнан шу нуқтаи назардан бўлса керак, қонуннинг 5-моддасида «Лизинг турлари» номи «Лизинг шакллари» деб ноўрин ўзгартирилган ва мазкур моддада лизингнинг фақат «қайтарма» тури лизингнинг ягона шакли сифатида қолдирилган.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг 587 - моддасида белгиланган лизинг тушунчасига киритилган ўзгартиришда фақат битта қоида олиб ташланди, яъни янги таърифда объектни ўз маблағлари ҳисобига сотиб олиш қоидаси чиқариб ташланди ва юқоридаги икки қонунчилик ҳужжати ўртасидаги мазкур қоида бўйича мавжуд зиддиятга барҳам берилди.

Шунингдек, Кодекснинг 589-моддасидаги «ишлаб чиқарувчи» сўзларини «сотувчи» сўзига ҳамда 597-моддасидаги «фойдаланувчи» сўзини «лизинг олувчи» сўзига алмаштирилиши билан бу икки ҳужжатдаги айнан шу тушунчалар бўйича мавжуд фарқлар ҳам бартараф этилди.

«Лизинг тўғрисида»ги Қонуннинг 3-моддаси, биринчи қисмида лизинг объектига берилган тушунча халқаро талабларга тўлиқ жавоб берганлиги учун у олдинги ҳолда сақланиб қолинди. Унинг иккинчи қисмига эса ер участкалари ва

бошқа табиий объектлар, муомаладан чиқарилган ёки муомалада бўлиши чекланган бошқа мол-мулк лизинг объектлари бўлиши мумкин эмаслиги бўйича аниқлик киритилди. Лизинг объектини бундай батафсил тавсифлаш ва у фақат тадбиркорлик фаолияти мақсадларида фойдаланиладиган мол-мулк бўлиши белгиланганлиги лизинг муносабатларини оддий ижара битимларидан, масалан, **истеъмом қилинадиган** ҳар қандай буюмлар бўйича тузиладиган ижара шартномаларидан фарқлаш имконини яратади.

«Лизинг тўғрисида»ги Қонуннинг 8-моддасига мувофиқ, олдинги тахрирда лизинг фаолияти **тадбиркорлик фаолияти** деб белгиланган бўлса, киритилган ўзгартиришлар бўйича лизинг фаолияти **инвестиция фаолият тури**, деб аниқлик киритилди. Бизнинг фикримизча, лизинг фаолияти бўйича киритилган бу ўзгартириш халқаро амалиётлар нуқтаи назаридан тўла асослидир. Лекин лизинг мулкый муносабатлар мажмуи сифатида қаралганда, мазкур қоида асосан лизинг берувчи фаолияти билан чегараланиб қолганини сезиш қийин эмас.

Яна шу нарсани қайд этиб ўтиш зарурки, қонунчилик ҳужжатларида лизинг фаолияти билан шуғулланиш учун алоҳида лицензия олиш шарт эмас. Албатта, бу лизинг иштирокчилари, айниқса, махсус лизинг компаниялари учун қулай ҳуқуқий имкониятдир. Лизинг муносабатларининг фаол иштирокчилари бўлмиш банкларга мазкур фаолият учун алоҳида лицензия олиш шарт эмас. Чунки Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелдаги «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»ги Қонунининг 4-моддасида банкларга ҳам мазкур фаолият тури билан шуғулланишга рухсат берилган.

Кодекснинг 59-моддаси ва қонуннинг 22-моддасидаги лизинг тўловларига деярли бир хил мазмунда янгитдан берилган таъриф ҳам муҳокама қилинишга муҳтож, деб ҳисоблаймиз.

Мазкур қонуний ҳужжатларда лизинг тўлови тушунчаси бўйича киритилган ўзгартиришлардаги қоидаларга мурожаат қилайлик: «Лизинг тўлови лизинг берувчининг лизинг объектини сотиб олиш учун қилган харажатларининг ҳаммаси ёки кўп қисми, шунингдек, лизинг объектини етказиб бериш ва белгиланган мақсадда фойдаланиш учун уни яроқли ҳолга келтириш билан боғлиқ бошқа харажатлари лизинг олувчи томонидан қопланиши ҳамда лизинг берувчининг даромадидан иборат бўлади». Маълумки, қонуний ҳужжатларда белгиланган меъёрлар ва қўлланилган тушунчалар турлича тал-

қин қилинишга йўл қўйилмайдиган ва бир хил мазмун касб этадиган аснода аниқ баён қилиниши ёки бунда баҳсли мунозара келиб чиқмаслиги зарур. Юқорида берилган таърифдаги «лизинг объектини сотиб олиш учун қилган харажатлари» жумласи ноаниқ берилган бўлиб, баҳсли мунозарага кенг йўл очиб беради.

Келинг, тушунарли бўлиши учун лизинг тўловлари таркибини ташкил этувчи харажатларни шартли белгилар билан ифодаalayлик:

$$ЛТ = АА + КФ + ВХ + ҚХ,$$

бунда, ЛТ — жами лизинг тўловлари; АА — лизинг берувчига тўлаш учун ҳисобланадиган амортизация ажратмалари; КФ — кредит маблағлари учун тўланадиган фоизлар ёки лизинг ставкаси; ВХ — лизинг берувчига лизинг объектини сотиш билан боғлиқ воситачилик харажатлари; ҚХ — лизинг берувчига лизинг объектини етказиб бериш бўйича қилган қўшимча харажатлар.

Қонунда кўрсатилган «лизинг объектини сотиб олиш учун қилган харажатлари»ни ушбу формуладаги фақат учинчи харажат тури — ВХ, яъни лизинг берувчининг лизинг объектини сотиб олиш билан боғлиқ воситачилик харажатлари сифатида ҳеч иккиланмасдан қабул қилиш мумкин. Асосий харажатлар тури ҳисобланган, яъни лизинг объектининг қийматини ифодаловчи амортизация ажратмаларининг лизинг тўловларига кириш ё кирмаслиги номаълум бўлиб қолган.

Бизнинг фикримизча, лизинг тўлови — лизинг объекти қийматининг ҳаммаси ёки кўп қисми, лизинг объектини сотиб олиш учун қилинган жами воситачилик харажатлари, шунингдек, лизинг объектини етказиб бериш ва белгиланган мақсадда фойдаланиш учун уни яроқли ҳолга келтириш билан боғлиқ бошқа қўшимча харажатлар ҳамда лизинг берувчининг даромади ҳисобланган лизинг ставкасидан иборат бўлади.*

*Эслатма. Суғурта тўловлари лизинг объекти қийматида турганлиги ва лизинг амалиётлари қўшилган қиймат солиғидан озод этилганлиги сабабли, ушбу харажатларни лизинг тўловлари таркибига киритмадик.

Бундан ташқари, кўпгина ривожланган мамлакатларнинг қонунчилик ҳужжатларига лизинг тўловларини ҳисоблаш бўйича алоҳида бўлимлар киритилган. Масалан, Россия Федерацияси Молия вазирлиги томонидан лизинг тўловларини ҳисоблаш учун махсус услубий қўлланма ишлаб чиқарилган. Чунки лизинг тўловларини ҳисоблаш анча мураккаб жараён ҳисобланади. Лекин бизнинг республикамизда бу борада ҳали иқтисодиётнинг барча соҳалари учун татбиқ қилиниши мумкин бўлган меъёрий ҳужжатлар мавжуд эмас. Айрим лизинг компаниялари лизинг тўловлари бўйича ҳисоб-китобларни ўз ички ҳужжатларига асосланган ҳолда мустақил равишда амалга оширомоқдалар. Фикримизча, лизинг тўловларини ҳисоблаш ва амалга оширишнинг умумий қоидалари белгиланган меъёрий ҳужжат ишлаб чиқилиши лозим. Шунингдек, унга лизинг ҳали республика тадбиркорлари учун янги молиявий амалиёт бўлганлиги сабабли, лизинг муносабатлари расмийлаштирадиган шартномаларнинг намунавий нусхалари ва лизинг битимлари билан боғлиқ бошқа маслаҳатлар киритилиши мақсадга мувофиқдир.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, республика тижорат банклари ҳам бугунги кунда мамлакатда амалга оширилаётган лизинг операцияларининг фаол иштирокчиларидир. Улар томонидан бажарилаётган лизинг амалиётлари Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 1999 йил 20 июлда 776-сон билан давлат рўйхатига олинган «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан молиявий лизинг ўтказиш тартиби тўғрисида»ги Низом талаблари асосида тартибга солинмоқда. Ушбу Низом бугунги кундаги республикадаги биз юқорида тилга олган қонуний ҳужжатларга ўзгартиришлар киритилганлиги муносабати билан янги таҳрирда қайта ишлаб чиқилиб, давлат рўйхатидан ўтиш арафасида турибди.

Шунга қарамасдан, банк фаолиятида лизинг амалиётларини ўтказиш билан боғлиқ умумий муаммоларга тўхтаб ўтиш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Амалдаги банк фаолиятини тартибга солувчи меъёрий ҳужжатлар талаби бўйича лизинг амалиётлари мазмунан ссуда амалиётлари билан тенглаштирилган. Башарти шундай экан, ссуда амалиётларига хос бўлган барча бошқариш механизми лизинг амалиётлари учун ҳам татбиқ этилиши лозим. Лекин банklar активларини таснифлаш, улар бўйича

вужудга келадиган йўқотишларни қоплаш учун захиралар ташкил этиш ҳамда банк хатарлари олдини олиш билан боғлиқ меъёрий ҳужжатларда, шунингдек, тижорат банкларининг ички кредит сиёсатларида ҳам бу масалаларга ойдинлик киритиш мақсадга мувофиқ бўларди.

Шунингдек, лизинг амалиётлари ссуда амалиётлари билан тенглаштирилганлиги боис унинг ҳисоби ҳам ссуда ҳисобварақларида юритилади. Банк балансида ва бошқа молиявий ҳисоботларида лизинг амалиётлари бўйича алоҳида маълумотлар йўқлиги сабабли улар бўйича мониторинг ўтказиш анча мушкул.

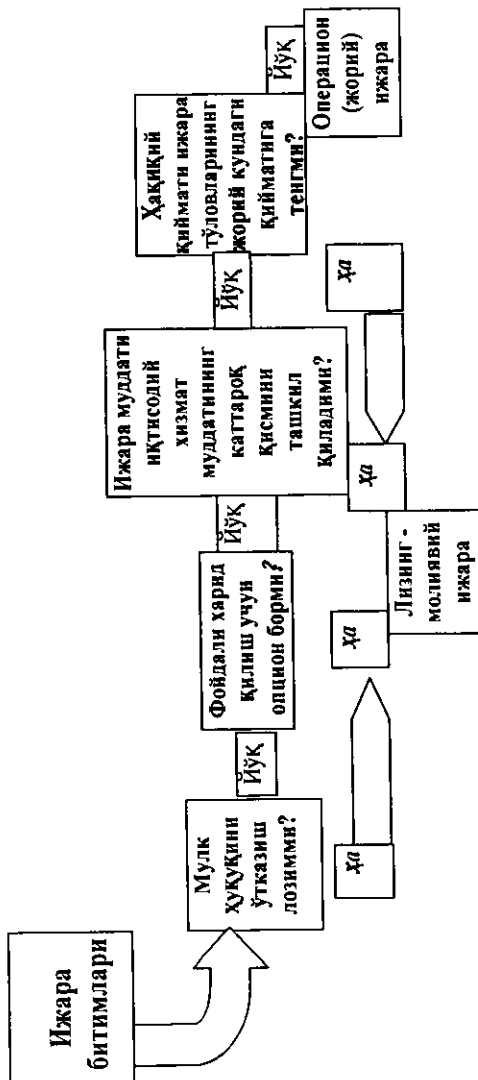
Бундан ташқари, лизингни тўла ссудага чиқариш яна шу томондан ноўринки, Бухгалтериянинг миллий стандартларига асосан лизингга берилган актив ижара берувчи (банк)нинг балансида дебитор қарз сифатида ҳисобга олинishi лозим. Маълумки, республиканинг амалдаги қонунчилиги бўйича дебитор қарзлари 3 ой ўтгандан сўнг муддати ўтган қарзлар ҳисобланади ва улар бўйича мониторинг ўрнатилиши белгиланган.

Юқоридаги муаммолар мустақил ҳамдўстлик давлатларида ҳам мавжуд. Шу сабабли бўлса керак, Россиянинг йирик банклари бевосита лизинг амалиётларини ўтказишдан қочиб, лизинг компанияларини молиялаштириш билан ўралашиб қолишган. Ривожланган мамлакатлар банклари лизинг амалиётларини бевосита ўзлари эмас, балки шу мақсадда ташкил этилган шуъба корхоналари орқали амалга оширишади. Ушбу шуъба корхоналарининг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботларини юритишда лизинг компанияларига хос бўлган андозалар татбиқ этилади.

Ишонамизки, республика тижорат банклари мамлакатда лизинг амалиётларини ривожлантиришда ҳам сўзсиз фаол иштирок этадилар.

ИЛОВАЛАР

1-илова



**ЛИЗИНГГА БЕРИБ ЮБОРИЛАЁТГАН МОЛ-МУЛК
ОЛДИ-СОТДИСИ ҲАҚИДАГИ ШАРТНОМА**
(намунавий шакл)

_____ ш. 200_ й. «__» _____

(Ф. И. О. ва лавозими)

_____ номидан Устав асоси-
да фаолият кўрсатаётган _____
корхонаси, кейинги ўринларда «Сотувчи» дейилади, бир
томондан, ва _____ номидан
Устав асосида фаолият кўрсатаётган _____ банк,
кейинги ўринларда «Ижарага берувчи» дейилади, бошқа то-
мондан, мазкур шартномани қуйидагилар ҳақида туздилар:

1. Етказиб бериладиган маҳсулот номи ва миқдори

1.1. Сотувчи 200_ й. «__» _____ даги _____-сонли
бюртма-фармойишни ижро этиш учун 200_ йилда тайёр-
лаш ва етказиб бериш мажбуриятини зиммасига олади, ижа-
рага берувчи банк эса _____ ни
(лизинг объекти номи)

мазкур шартномага илова қилинган ва унинг ажралмас қис-
ми ҳисобланган тасниф (келишилган тартиб)га мувофиқ бел-
гиланган миқдорда ва муддатларда қабул қилиб олиш ва ҳақ
тўлаш мажбуриятини зиммасига олади.

1.2. Сотувчига ижарага берувчи банк розилиги билан лизинг
объектини муддатидан олдин юклаб жўнатиш ҳуқуқи берилади.

2. Сифат ва бутлик

2.1. Етказиб бериладиган лизинг объекти ўз сифати бўйича
техникавий шартлар ва маълумотларга мос келиши лозим.

3. Шартнома муддати

3.1. Шартнома у имзоланган пайтдан бошлаб кучга кира-
ди ва томонларнинг унинг шартларини тўла ижро этгунла-
рига қадар амал қилади.

4. Нарх ва шартнома суммаси

4.1. Етказиб бериладиган лизинг объектига келишилган нархда ҳақ тўланади.

4.2. Мазкур шартнома бўйича етказиб бериладиган маҳсулот суммаси _____ сўмни ташкил қилади.

5. Юклар жўнатиш тартиби

5.1. _____ ни юклар жўнатиш
(лизинг объекти номи)

_____ (автомобил, темир йўл транспортида)

_____ юк ташиш тезлигида
(вагонларда, контейнерларда ва ш.к.ларда)
амалга оширилади.

5.2. _____ юклар жўнатишнинг
энг кам меъёри ҳисобланади.

6. Идиш ва ўраб жойлаш

6.1. Лизинг объекти техникавий шартларга жавоб берувчи ҳамда ташиш ва сақлаш пайтида маҳсулот бутлигини таъминловчи _____ да ўраб жойланиши лозим.

7. Ҳисоб-китоблар тартиби

7.1. Етказиб бериладиган лизинг объекти учун ҳисоб-китоблар сотувчининг тақдим этилган ҳисобрақамлари асосида _____ йўли билан амалга оширилади.

(тўлов шакли кўрсатилади)

7.2. Мазкур шартнома у имзоланган пайдан бошлаб томонларнинг барча мажбуриятлари тўла ижро этилгунигача қадар амал қилади.

8. Томонлар масъулиятлари

8.1. Ижарага берувчи банк сотиб олинган лизинг объекти учун томонлар ўртасида келишилган муддатларда ва суммада ҳақ тўлаш мажбуриятини зиммасига олади.

8.2. Сотувчи лизинг объекти сифати ва бутлиги ҳамда уни етказиб бериш муддатлари ҳамда мазкур шартнома талабларидан келиб чиқадиган бошқа шартларнинг бажарилиши учун жавобгардир.

8.3. Томонлар битимга келмаган тақдирда шартнома ижроси билан боғлиқ баҳслар хўжалик ёки бошқа судда кўриб чиқилади.

9. Шартнома муддати

9.1. Шартнома у имзоланган пайтдан бошлаб кучга киради ва томонларнинг унинг шартларини тўла ижро этгунларига қадар амал қилади.

10. Қўшимча шартлар

10.1. Ижарага берувчи банк мазкур шартнома таснифида кўрсатилган лизинг объектини фақат лизинг шартномаси доирасида _____ бериб юбориш мақсадида сотиб олади.

10.2. Сотувчи буюртмачининг ўзининг барча (тўлов мажбуриятларидан ташқари) мажбуриятларини ва (эгаллик қилиш ҳуқуқидан ташқари) ҳуқуқларини лизинг олувчи томонга бериб юборишига ҳамда ўзининг барча даъволарини бевосита сотувчига кўрсатиш ҳуқуқини унга беришига розилик билдиради.

Ижарага берувчи банк _____

Сотувчи _____

1.2. Лизинг муддати: етказиб берилган пайтдан бошлаб 200_ й. «___» _____ га қадар.

1.3. Лизинг объектини етказиб бериш жойигача ташиш, ўрнатиш ва фойдаланишга тушириш билан боғлиқ барча харажатлар _____

_____нинг ҳисобрақамига киритилади

1.4. Ижарага олувчи лизинг объектдан бутун лизинг муддати давомида фойдаланиш ҳуқуқини олади, бироқ мазкур битим бўйича ўзининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ёки битим туфайли юзага келадиган бирор манфаатларини учинчи шахсга ижарага берувчининг ёзма розилигисиз бериб юборишга ҳақи йўқ.

1.5. Ижарага олувчи шартноманинг амал қилиш муддати тугаганда _____

(асбоб-ускуналарни ижарага берувчига қайтариш; лизинг битимини аввалги шартларда янгилаш; бошқа шартларда янги битим тузиш; асбоб-ускуналарни сотиб олиш)

_____ га ҳақлидир.

1.6. Мазкур шартнома бир хил кучга эга иккита нусхада тузилди ва томонлар ҳамда уларнинг қонуний вакиллари томонидан ижро этилиши мажбурийдир.

2. Лизинг ҳақи миқдори

2.1. Ижарага олувчи ҳар ойда (йилнинг ҳар чорагида) ижарага берувчига _____ сўм миқдорида лизинг ҳақи тўлаб туриши шарт.

2.2. Тўловлар қуйидагича амалга оширилади:

биринчиси - асбоб-ускуналарни қабул қилиб олиш далолатномаси имзоланган санадан _____ ой ўтгач; кейингилари - _____;

(ҳар ойда, йилнинг ҳар чорагида)

ҳаммаси бўлиб _____ тўловлар амалга оширилади.

(тўловлар миқдори)

2.3. Ижарага олувчи _____ миқдоридаги лизинг ҳақини (ҳар ойда, йилнинг ҳар чорагида) ҳақ тўланадиган даврдан кейинги _____ кунгача тўлаб боради. Тўловлар кечиктирилган тақдирда ижарага олувчи муддати ўтказиб юборилган суммадан ҳар бир муддати ўтказилган кун учун _____ миқдорида жарима тўлайди.

2.4. Воситачилик ҳақи мазкур шартнома имзоланган пайдан бошлаб мазкур шартномада кўзда тутилган бутун сумма ижарага берувчига тўлангунига қадар ҳисоблаб ёзилади.

Воситачилик ҳақи лизинг қийматининг тўланмаган қисмигагина ҳисоблаб ёзилади ва ҳаттоки, мазкур шартноманинг амал қилиши бирор сабабларга кўра тўхтатиб қўйилган тақдирда ҳам бу сабаблардан қатъи назар тўланади.

3. Асбоб-ускуналарни етказиб бериш

3.1. Ижарага олувчи лизинг объекти етказиб бериш жойига етиб келганда уни мазкур шартномада белгиланган етказиб бериш муддатида текширувдан ўтказиши ҳамда ижарага берувчига қабул қилиб олганлик ҳақида далолатнома тақдим этиши лозим.

3.2. Агар ижарага олувчи асбоб-ускуналарни меъёрда ишлатишга йўл қўймайдиган тузатилмас нуқсонлар борлиги туфайли лизинг объектини қабул қилишдан бош тортса, у бу ҳақда ижарага берувчини ёзма шаклда хабардор қилиши ва аниқланган камчиликларни кўрсатиб ўтиши лозим.

Ижарага олувчининг бу рекламацияси ижарага берувчига лизинг объектини харид қилиш тўғрисидаги шартнома бекор қилинганлиги ҳақида сотувчига маълум қилиш ҳуқуқини беради.

3.3. Сотувчининг лизинг объектини харид қилиш ҳақидаги шартнома асоссиз бекор қилинганлиги туфайли кўрилган зарарларни қоплаш ҳақидаги талаби ижарага олувчига берилади.

3.4. Агар ижарага олувчи асбоб-ускуналарнинг етказиб бериш жойига етиб келган кундан бошлаб икки ҳафталик муддат ичида ижарага берувчига асбоб-ускуналар фойдаланишга қабул қилиб олинганлиги ҳақида далолатнома тақдим этмаса ҳамда лизинг объектининг тузатиб бўлмайдиган нуқсон ва камчиликлари мавжудлиги ҳақида маълум қилмаса, асбоб-ускуналарни қабул қилиб олиш амалга ошган деб ҳисобланади.

3.5. Ижарага олувчи лизинг объекти бўйича сотувчи берган кафолатдан фойдаланади. Ижарага берувчи асбоб-ускуналар таъминотининг нуқсонлари, ўз вақтидалиги ва бутлиги ҳамда уни ўрнатиш бўйича мажбуриятларнинг бажарилмаслиги билан боғлиқ масалаларда сотувчига даъво қилиш бўйича ўзининг ҳуқуқларини ижарага олувчига беради.

4. Томонларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари

4.1. Ижарага олувчи қуйидагиларни бажариши шарт:

- а) лизинг объектини ишлатиш, хизмат кўрсатиш ва сақлаш бўйича сотувчининг кўрсатмаларига қатъий ва аниқ риоя қилиш;
- б) лизинг объектини мунтазам текшириб туриш;
- в) асбоб-ускуналарни мақбул ҳолатда сақлаб туриш ва барча йўқ бўлган, шикастланган ва синган қисмларини алмаштириб туриш;
- г) лизинг объектини мазкур соҳа мутахассислари томонидан моҳирона ва тўғри ишлатилишини таъминлаш;
- д) мазкур соҳа мутахассислари томонидан лизинг объектига хизмат кўрсатиш бўйича барча ишлар учун ўз вақтида ҳақ тўлаш;
- е) лизинг объектини ишлатиш бўйича барча зарур рўйхатга олиш, лицензия олиш ва бошқа талабларни бажариш;

4.2. Ижарага берувчи сотувчининг техникавий хизмат кўрсатиш, кафолатли таъмирлаб бериш, бутловчи қисмларни етказиб бериш бўйича мажбуриятларини ва лизинг объектининг таъминотчиси сифатида унга нисбатан юзага келадиган бошқа мажбуриятларни бажаришини талаб қилиш бўйича ўзининг барча ҳуқуқларини ижарага олувчига беради.

4.3. Ижарага олувчининг лизинг объектини сотишга ёки гаровга қўйишга, шунингдек, ижарага берувчининг розилигисиз асбоб-ускуналарга қўшимча ва тузатишлар киритишга ёки лизинг объектининг ишлаш тартиби ҳамда сифатига ўзгартириш киритишга ҳақи йўқ.

4.4. Ижарага берувчининг бунга розилик билдирганми ёки билдирмаганми, бундан қатъи назар, лизинг объектига киритиладиган ҳар қандай қўшимчалар, ўзгартиришлар ёки тузатишлар лизинг объектининг қисми ҳисобланади.

4.5. Ижарага олувчи ижарага берувчининг вакилига лизинг объектини текшириш ва кўздан кечириш мақсадида иш вақтида лизинг объектидан фойдаланиш бўйича тўла ва сўзсиз ҳуқуқ беради.

4.6. Лизинг объектини ишлатиш, сақлаш, тасарруф этиш оқибатида ҳам одамларга, ҳам мол-мулкка етказилган ҳар қандай шикастланишлар учун бутун масъулият ижарага олувчининг зиммасига юклатилган.

4.7. Ижарага олувчи ижарага берувчининг ёзма рухсатисиз лизинг объекти тузилиши, унинг техникавий тавсифлари ва шакллари билан учинчи шахсларни таништиришга ҳақи йўқ.

4.8. Ижарага олувчи асбоб-ускуналарни кутилмаган ҳолда нобуд бўлиш, шикастланиш ёки ишдан чиқиш ҳолатларидан ижарага берувчи фойдасига ўз ҳисобига суғурталаш лозим.

4.9. Ижарага берувчи шартнома бўйича ўзининг ҳуқуқларини ёки ундан келиб чиқадиган бирор манфаатларни ижарага олувчининг розилигисиз, аммо уни бу ҳақда хабардор қилган ҳолда, тўла ёки қисман учинчи шахсга ўтказиши мумкин.

4.10. Ижарага олувчининг шартномадан келиб чиқадиган ўз ҳуқуқларини, мажбуриятларини ёки манфаатларини ижарага берувчининг ёзма розилигисиз учинчи шахсга ўтказишга ҳақи йўқ.

4.11. Ижарага олувчи лизинг тўловининг муддатини ўтказиб юборган тақдирда у муддати ўтказиб юборилган ҳар бир кун учун тўланмаган сўммадан _____% миқдоридан жарима тўлайди.

5. Шартноманинг амал қилишини тугатиш

5.1. Мазкур шартноманинг амал қилиши унинг амал қилиш муддати ниҳоясига етганда тугайди. Лизинг объекти ижарага берувчида у ҳақда юзага келган тасаввурга мос келмаган тақдирда мазкур шартноманинг амал қилишини тугатиш мумкин эмас.

5.2. Ижарага берувчи ижарага олувчи қўйидаги ҳолларга йўл қўйган тақдирда шартномани дарҳол бекор қилиш ҳақида хабар бериш ҳуқуқига эгадир:

— шартноманинг мол-мулк вазифалари шартларини жиддий бузган ҳолда лизинг объектидан фойдаланиш;

— лизинг объектининг аҳволини сезиларли даражада ёмонлаштириш;

— шартномада белгиланган тўлов муддати тугаганида лизинг объектидан фойдаланиш ҳақини икки мартадан кўпроқ кетма-кет тўламаслик;

— лизинг объектини шартномада белгиланган муддатларда тубдан таъмирламаслик.

5.3. Ижарага олувчи лизинг объектини қабул қилиб олиш пайтида унинг бир меъёردа ишлашига йўл қўймайдиган ва тузатиб бўлмайдиган камчиликлар аниқланган тақдирда мазкур шартномани бекор қилиш ҳуқуқига эга.

Ижарага олувчи мазкур шартнома бекор қилинганлиги ҳақида асбоб-ускуналарни етказиб бериш муддати тугаган кундан 10 кунга кечикмасдан ижарага берувчини ёзма шаклда хабардор қилиши шарт.

5.4. Шартноманинг бекор қилинганлиги томонларни шартнома бекор қилинган пайтга қадар қилинган ўзаро даъволарни қондириш мажбуриятидан озод этмайди.

5.5. Лизинг шартномасини тузиш ва ижро этиш муносабати билан юзага келган барча баҳслар томонлар келишувига кўра хўжалик судида ёки қонунчиликда белгиланган бошқа тартибда кўриб чиқилади.

5.6. Шартномага киритилган барча ўзгартиришлар, қўшимчалар ёзма шаклда расмийлаштирилган ва иккала томон имзолаган тақдирдагина амал қилади.

6. Шартнома ёпилгандан кейинги амаллар

6.1. Шартнома тугатилганлиги ҳақида билдириш хати олинган пайтда ижарага олувчи лизинг объектдан фойдаланиш ҳуқуқидан маҳрум этилади.

6.2. Агар шартнома бекор қилингандан кейин ижарага олувчи шартномада кўзда тутилган тўловларни тўламаган тақдирда, ижарага олувчи асбоб-ускуналарни ижарага берувчининг талабини олган кундан бошлаб тўрт кунлик муддат ичида ижарага берувчи кўрсатган манзилга жўнатиб юбориши шарт.

Ижарага олувчи бу амалларни бажаришдан бош тортган тақдирда ижарага берувчи асбоб-ускуналарга эгалик қилиш ва ташишни ўз ихтиёрига кўра амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлади.

6.3. Ижарага олувчи ижарага берувчининг лизинг объектини қисмларга ажратиш, қайтариш ва ташиш бўйича барча харажатларини, шунингдек, ташиш билан боғлиқ барча тавakkалчиликлар учун жавобгарликни ўз зиммасига олади.

6.4. Агар ижарага олувчи битим ёпилгандан кейин асбоб-ускуналарни қайтариб бермаган тақдирда, ундан асбоб-ускуналар қиймати ижарага берувчига тўла қайтарилмагунига қадар муддати ўтказиб юборилган ҳар бир кун учун асбоб-ускуналарнинг қолдиқ қийматидан _____% миқдорида жарима ундирилади.

7. Асбоб-ускуналарни қайтариб бериш билан боғлиқ мажбуриятлар

7.1. Агар ижарага олувчи асбоб-ускуналарга бирор ўзгартириш киритган бўлса, у ижарага берувчининг талабига кўра ва ўз ҳисобига асбоб-ускуналарнинг дастлабки аҳволини тиклаб бериши лозим.

7.2. Агар ижарага олувчи ижара муддати тугаганда ёки битим ёпилганда асбоб-ускуналарни қайтариб бермаган тақдирда, ундан асбоб-ускуналари қиймати ижарага берувчига тўла қайтарилмагунига қадар муддати ўтказиб юборилган ҳар бир кун учун асбоб-ускуналарнинг қолдиқ қийматидан _____% миқдориди жарима ундирилади.

7.3. Ижарага олувчининг мазкур шартномада келишилган ижара муддати тугаганда лизинг объектдан фойдаланишни давом эттириши ижаранинг янгиланганлиги ёки муддати чўзилганлиги сифатида қабул қилинмаслиги лозим.

8. Томонларнинг юридик манзиллари ва банк реквизитлари

Ижарага берувчи _____

Ижарага олувчи _____

Ижарага берувчи

Ижарага олувчи

**1 сўмлик номинал қўймагдаги оддий аннуитетнинг
Жорий қўймати**

	2%	4%	5%	6%	7%	8%	9%	10%	11%	12%	15%
1	0.98039	0.96154	0.95238	0.94340	0.93458	0.92593	0.91743	0.90909	0.90090	0.89286	0.86957
2	1.94156	1.88609	1.85941	1.83339	1.80802	1.78326	1.75911	1.73554	1.71252	1.69005	1.62571
3	2.88368	2.77509	2.72325	2.67301	2.62432	2.57710	2.53129	2.48685	2.44371	2.40183	2.28323
4	3.80773	3.62990	3.54595	3.46511	3.38721	3.31213	3.23972	3.16987	3.10245	3.03735	2.85498
5	4.71348	4.45182	4.32948	4.21236	4.10020	3.99271	3.88965	3.79079	3.69590	3.60478	3.35216
6	5.60143	5.24214	5.07569	4.91732	4.76654	4.62288	4.48592	4.35526	4.23054	4.11141	3.78448
7	6.47199	6.00205	5.78637	5.58238	5.38929	5.20637	5.03295	4.86842	4.71220	4.56376	4.16042
8	7.32548	6.73274	6.46321	6.20979	5.97130	5.74664	5.53482	5.33493	5.14612	4.96764	4.48732
9	8.16224	7.43533	7.10782	6.80169	6.51523	6.24689	5.99525	5.75902	5.53705	5.32825	4.77158
10	8.98259	8.11090	7.72173	7.36009	7.02358	6.71008	6.41768	6.14457	5.88923	5.65022	5.01877
11	9.78885	8.76048	8.30641	7.88687	7.49867	7.13896	6.80519	6.49506	6.20652	5.93770	5.23371
12	10.57534	9.38507	8.86325	8.38384	7.94269	7.53608	7.16073	6.81369	6.49236	6.19437	5.42062
13	11.34837	9.98565	9.39357	8.85268	8.35765	7.90378	7.48690	7.10336	6.74987	6.42355	5.58315
14	12.10625	10.56312	9.89864	9.29498	8.74547	8.24424	7.78615	7.36669	6.98187	6.62817	5.74737
15	12.84926	11.11839	10.37966	9.71225	9.10791	8.55948	8.06659	7.60608	7.19087	6.81086	5.84737
16	13.57771	11.65230	10.83777	10.10590	9.44665	8.85137	8.31256	7.82371	7.37916	6.97399	5.95423
17	14.29187	12.16567	11.27407	10.47728	9.76322	9.12164	8.54363	8.02155	7.54879	7.11963	6.04716
18	14.99203	12.65830	11.68959	10.82760	10.05909	9.37189	8.75563	8.20141	7.70162	7.24967	6.12797
19	15.67846	13.13394	12.08532	11.15812	10.33560	9.60360	8.95011	8.36492	7.83929	7.36578	6.19823
20	16.35143	13.59033	12.46221	11.46992	10.59401	9.81815	9.12855	8.51356	7.96337	7.46944	6.25933
21	17.01121	14.02916	12.82115	11.76408	10.83553	10.01680	9.29224	8.64869	8.07507	7.56200	6.31246
22	17.65805	14.45112	13.16300	12.04158	11.06124	10.20074	9.44243	8.77154	8.17574	7.64465	6.35866
23	18.29220	14.85684	13.48857	12.30338	11.27219	10.37108	9.58021	8.88322	8.26643	7.71843	6.39884
24	18.91393	15.24696	13.79864	12.55036	11.46933	10.52876	9.70661	8.98474	8.34814	7.78432	6.43377
25	19.52346	15.62208	14.09394	12.78336	11.65358	10.67478	9.82258	9.07704	8.42174	7.84314	6.46415

**1 сўмлик номинал қўйматли махус аннуитетнинг
жорий қўймати (тўловлар давр бошида)
амалга оширилган ҳолда**

	2%	3%	4%	5%	6%	7%	8%	9%	10%	11%	12%	15%
1	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
2	1.98039	1.97087	1.96154	1.95238	1.94340	1.93456	1.92593	1.91743	1.90909	1.90090	1.89286	1.88597
3	2.94156	2.91347	2.88609	2.85941	2.83339	2.80802	2.78320	2.75811	2.73354	2.71252	2.69005	2.62571
4	3.88388	3.82861	3.77509	3.72325	3.67301	3.62432	3.57710	3.53129	3.48685	3.44371	3.40183	3.28323
5	4.80773	4.71710	4.62990	4.54595	4.46511	4.38721	4.31213	4.23972	4.16987	4.10245	4.03735	3.85498
6	5.71346	5.57871	5.45182	5.32948	5.21236	5.10020	4.99271	4.88965	4.79078	4.69590	4.60478	4.35218
7	6.60143	6.41719	6.24214	6.07569	5.91732	5.76654	5.62288	5.48592	5.35528	5.23054	5.11141	4.78448
8	7.47199	7.23028	7.00205	6.78637	6.58238	6.38929	6.20637	6.03295	5.86942	5.71220	5.56376	5.16042
9	8.32548	8.01969	7.73274	7.46321	7.20979	6.97130	6.74664	6.53482	6.33493	6.14612	5.96764	5.48732
10	9.16224	8.78611	8.43533	8.10782	7.80169	7.51523	7.24689	6.99525	6.75902	6.53705	6.32825	5.77158
11	9.98259	9.53020	9.11080	8.72173	8.36009	8.02358	7.71008	7.41766	7.14457	6.88923	6.65022	6.01877
12	10.78685	10.25262	9.76048	9.30641	8.88687	8.49687	8.13896	7.80519	7.49506	7.20852	6.93770	6.23371
13	11.57534	10.95400	10.38507	9.86325	9.38384	8.94289	8.53008	8.16073	7.81389	7.49236	7.19437	6.42062
14	12.34837	11.63496	10.88565	10.39357	9.85268	9.35765	8.90378	8.48690	8.10336	7.74987	7.42355	6.58315
15	13.10625	12.29607	11.55312	10.98664	10.29498	9.74547	9.24424	8.78615	8.36669	7.98167	7.62817	6.72448
16	13.84926	12.93784	12.11839	11.37966	10.71225	10.10791	9.55948	9.06069	8.60608	8.19087	7.81086	6.84737
17	14.57771	13.56110	12.65230	11.83777	11.10590	10.44665	9.85137	9.31256	8.83711	8.37916	7.97389	6.95423
18	15.29187	14.16612	13.16567	12.27407	11.47726	10.76522	10.12164	9.54363	9.02155	8.54879	8.11963	7.04716
19	15.99203	14.75351	13.65930	12.68959	11.82760	11.08909	10.37189	9.75563	9.20141	8.70162	8.24987	7.12797
20	16.67846	15.32380	14.13394	13.08532	12.15812	11.33560	10.60360	9.95011	9.36492	8.83929	8.36578	7.19823
21	17.35143	15.87747	14.59033	13.46221	12.45992	11.59401	10.81815	10.12855	9.51356	8.96333	8.46944	7.25933
22	18.01121	16.41502	15.02916	13.82115	12.76408	11.83553	11.01690	10.29224	9.64869	9.07507	8.56200	7.31246
23	18.65805	16.93891	15.45112	14.16300	13.04158	12.06124	11.20074	10.44243	9.77154	9.17574	8.64495	7.35866
24	19.29220	17.44361	15.85684	14.48857	13.30338	12.27219	11.37106	10.58021	9.88322	9.26643	8.71843	7.39884
25	19.91393	17.93554	16.24696	14.79864	13.55036	12.46933	11.52876	10.70661	9.98474	9.34814	8.78432	7.43377

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодекси, 1995 йил 25 декабр.
2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси, 1997 йил 21 декабр.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Лизинг тўғрисида»ги Қонуни, 1999 йил 14 апрел.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Ижара тўғрисида»ги Қонуни, 1991 йил 19 ноябр.
5. Ўзбекистон Республикасининг 447-II сонли Қонуни, 2002 йил 13 декабр.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил августдаги «Лизинг тизими ривожланишини янада рағбатлантириш бўйича чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони.
7. «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан молиявий лизинг ўтказиш тартиби тўғрисида»ги Низом (рўйхат рақами 776, 1999 йил 20 июл).
8. Акрамов А. Э., Тоиров А. Э. Экономические реформы Республики Узбекистан. М., ТОО «Люкс-арт», 1998.
9. Газибеков Д. Г., Собиров О. Ш. Лизинг и его развитие в Узбекистане. Т., «Молия», 2001.
10. IFC «Анализ финансового рынка в Центральной Азии», май, 2002.
11. IFC «Анализ финансового рынка в Центральной Азии», май, 2003.
12. «Крокус Интернешнл», Лизинг и коммерческий кредит. М., 1990.
13. Лаврушин И.О. Банковское дело. М., «Финансы и статистика», 2002.
14. Лизинг инфо. Лизинг что это такое? Бизнес Вестник Востока, №21, 23 мая, 2002.
15. Марпатов М. Д. Лизинг гоёси, тарихи, ҳуқуқий асослари ва амалиёти. «Бозор, пул ва кредит», 4- ва 5-сонлар, 2003 йил.

ЭЛШОД НАБИЕВ, МАВЛОНХОН МАРПАТОВ

**ЛИЗИНГ ҒОЯСИ, ТАРИХИ, ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИ ВА АМАЛИЁТИ**

Тошкент — 2004

Нашр учун масъул *Н. Халилов*
Таҳририят мудири *М. Миркомиллов*
Муҳаррир *М. Саъдуллаева*
Мусахҳиҳа *М. Усмонова*
Компьютерда саҳифаловчи *Ш. Хазратова*

Босишга рухсат этилди 10.06.2004. Бичими 84x108¹/₃₂.

Офсет қоғози. Шартли босма табоғи 5,2.

Нашр табоғи 5,0. Адади 1000. Буюртма № 37

«ЎАЖБНТ» Маркази, Тошкент, Пахтакор кўчаси, 3

Андоза нусхаси Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлигининг «ЎАЖБНТ» Маркази компьютер
бўлимида тайёрланди.

«Хега-Принт» босмахонасида чоп этилди.

Сирғали 17, 52^А уй.